

YESEVİ ŞAİRİ ŞEMS-İ ASİ VE KİŞŞA-I KŪDEK-NĀME'Sİ

SHAMS-I ASI OF YASAWI AND HIS STORY OF KŪDEK-NĀME

Fatih BAKIRCI*

ÖZ

Bu makalede öncelikle St. Petersburg'da Rusya Bilimler Akademisi Doğu Yazmaları Enstitüsü B 343 numarada kayıtlı Arap harfleriyle yazılmış bir mecmuanın 125^a-129^a yaprakları arasında yer alan Şems-i Asi'ye ait *Kişşa-ı Kūdek-nāme* adlı metnin çeviri yazısı, Türkiye Türkçesine aktarımı, gramatikal dizini ve sözlüğü hazırlanmış, çalışmanın sonuna ise yazmanın tıpkıbasımı eklenmiştir. Özellikle *Dizin-Sözlük* bölümü, bütün sözcükler yer alacak şekilde hazırlanıp biçim bilgisi yönünden incelenmiş ve Türkçe sözcüklerin ses yapısı bakımından tarihi gelişimlerini ortaya koyabilmek amacıyla Eski ve Orta Türkçedeki biçimlerini gösterecek şekilde tanımlama yoluna gidilmiştir. Ayrıca çalışmanın *Giriş* kısmında Doğu Türkçesinin (yaygın adıyla Çağatay Türkçesi) dil özelliklerini yansıtan metnin yazım, ses bilgisi ve biçim bilgisi özellikleri kısaca ortaya konmuştur. İkinci olarak şimdiye kadar üzerinde ciddi bir çalışmanın yapılmadığı Yesevi şairi Şems-i Asi'nin hayatı ve kendisiyle ilgili bazı tartışmalı konular, eserleri ve eserlerinin nüshaları üzerinde ayrıntılı olarak durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Şems-i Asi, Şemseddin Özkendi, Kudekname, Yesevilik, Hakim Ata Süleyman, Doğu Türkçesi.

ABSTRACT

In this article, it is prepared transcription and Modern Turkish translation and index of grammatical and glossary of the text named *Kişşa-ı Kūdek-nāme* is at the between 125^a and 129^a of folios of mecmua which was written in Arabic script and registered number of B 343 at the Institute of Oriental Manuscripts of the Russian Academy of Sciences in St. Petersburg, and fascimile of copy inserted the end of this study, firstly. Especially the chapter of *Index-Glossary* is prepared the vocabulary of the work has been provided and researched in morphology and attested structures in the Old Turkish and the Middle Turkish of these words to mark hictorical developments of Turkis words care of fonetic. In addition, feature of spelling and fonetic and morfology the text which is predicadet feature of grammar

* Yrd. Doç. Dr., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Dili Anabilim Dalı, fthbkrc@hotmail.com.

of the Eastern Turkish (a common name is Chagatai Turkish) had been indicated in the chapter of *Inroduction*, in short. In the second, it is discussed about his life and some argued subjects about him and his works and their copies of Shams-i Asi who is poem of the Yasawi order and we do not have any information about him and his works up to the present, in detail.

Keywords: Shams-Asi, Shamsaddin Özkendi, Kudakname, The Yasawi Order, Hakim Ata Süleyman, Eastern Turkish.

Giriş

I. Şems-i Asi (d.? - ö.?)

XII. yüzyıldan itibaren Türkistan coğrafyasında sosyal ve kültürel yönden etkin olan Yesevîlik, Hoca Ahmet Yesevî'nin (ö. 562/1166) düşünceleri etrafında gelişmiş ve yetiştirdiği pek çok müridiyle Orta Asya'nın çeşitli bölgelerine yayılmıştır. Yesevî'nin halifeleriyle silsileler hâlinde devam eden bu dini-mistik hareketin isimlerinden biri de şimdiye kadar üzerinde ciddi bir çalışmanın yapılmadığı “Şems-i Asi” mahlaslı şairdir. Yesevîlik ve Yesevî müritleri hakkında önemli kaynaklar olarak kabul edilen *Reşahat*¹, *Hacegan Hanedanı*², *Cevâhirü'l-ebâr*³, *Nesâyimü'l-mahabbe*⁴, *Neseb-name*⁵, *Mir'atu'l-kulûb*⁶, *Menbau'l-ebhâr*⁷, *Hadikatü'l-ârifîn*⁸ gibi eserlerde ismine rastlanmayan “Şems-i Asi”nin hangi tarihte doğduğu ve öldüğü hakkında da herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Bu nedenle şairle ilgili açıklanmaya muhtaç bazı sorular mevcuttur. Bunlardan biri Şems-i Asi ile Şemseddin Özkendi'nin aynı kişiler mi yoksa farklı iki şair mi olduğu sorusudur.

Necdet Tosun, Şemseddin Özkendi ile Şems-i Asi'nin aynı kişiler olduğunu; şairin asıl adının Şemseddin Özkendi, mahlasının ise “Şems-i Asi” olduğunu belirttikten sonra şairin silsilesini ise şöyle açıklamıştır: “Mevdud Şeyh'ten sonra Yesevîlik iki kola ayrılır, Kemal Şeyh İkanı silsilesi ise Şeyh Aliabadi (Seyyid Ahmed), Şemseddin Özkendi, Abdal Şeyh (Şeyh Üveys), Şeyh Abdülvasi ve Şeyh Abdülmüheymin tarafından devam ettirilir.”⁹ Aynı yerde yine silsilede yer

¹ Ali b. Hüseyin Safi, *Reşahât 'Aynü'l-hayât*, Çev. Ali Asgar Muniniyan, Tahran 1356/1977.

² Hasan Lutfi Şuşud, *İslam Tasavvufunda Hâcegân Hanedanı*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1992.

³ Cihan Okuyucu, *Hazîni, Cevâhirü'l-ebâr min emvâci'l-bihâr*, Erciyes Ü. Gevher Nesibe Tıp Tarihi Ens. Yayınları, Kayseri 1995.

⁴ Kemal Eraslan, *Alî, Şîr Nevâyî, Nesâyimü'l-Mahabbe min Şemâyimi'l-Fütüvve*, TDK Yayınları, Ankara 1996a.

⁵ Kemal Eraslan, *Mevlânâ Safiyü'd-dîn Neseb-nâme Tercümesi*, Yesevî Yayıncılık, İstanbul 1996b.

⁶ Necdet Tosun, “Yesevîliğin ilk dönemine ait bir risale: Mir'atu'l-kulub”, *İLAM Dergisi*, S. 2, 1997, s. 41-85.

⁷ Samire Mahmudova, *Hazîni'nin Menbau'l-Ebhâr Fi Riyâzi'l-Ebrâr Adlı Eserinin Tahkik, Neşir ve Değerlendirmesi*, Marmara Ü. Sosyal Bilimler Ens. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2000.

⁸ Eshabil Bozkurt, *İshak Ata'nın Hadikatü'l-Ârifîn İsimli Eseri ve Tahlilî (İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım)*, Fatih Ü. Sosyal Bilimler Ens., (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2010.

⁹ Necdet Tosun, “Yeseviyye”, *DİA*, C. 43, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, s. 488.

alan Şemseddin Özkendi'nin "Şems-i Asi" mahlasıyla şiirler yazdığını söyler. Tosun'un verdiği bilgilere göre bu Yesevi şairi, bir dönem Karahanlılar'a (840-1212) başkent olmuş, günümüzde ise Kırgızistan'ın güneybatısında Fergana havzası içinde kalan anlamına gelen tarihi Özkent (İslam tarihi kaynaklarında *Özkend, Yüzkent, Özcent, Kırgızca'da Özgön, Uzgen*)¹⁰ şehrinde yaşamıştır.

Ancak Konya Mevlana Müzesi 2460 numaralı şiir mecmuasında yer alan şairlerin adları ve sıralamaları, Tosun'un verdiği bu bilgilerden farklı olarak, Şemseddin Özkendi ile Şems-i Asi'nin iki farklı şair olabileceğini düşündürmektedir. Hüseyin Ayan tarafından tespit edilen bu şiir mecmuasında hikmetleri bulunan şairler sırasıyla verilirken Şems-i Özkendi (1 hikmet) 11. sırada ve Şems (Şems-i Kemine, Şems-i Asi; 3 hikmet) ise 24. sırada gösterilir¹¹. Dolayısıyla bu mecmuadaki sıralamaya bakıldığında iki ayrı şairle karşılaşıldığı söylenebileceği gibi aynı şairin farklı mahlaslarla şiir yazması şeklinde de değerlendirilebilir. Nitekim Yesevi şairleri arasında başta Hoca Ahmet Yesevi olmak üzere birden fazla mahlasla hikmet yazma geleneği mevcuttur. Örneğin Hakîm Süleyman Ata, eserlerinde *Süleyman, Kul Süleyman, Miskin Süleyman, Hakîm, Hakîm Süleyman, Hakîm Hace, Hakîm Hace* Süleyman gibi mahlaslar kullanmıştır¹². Sıralama dışında bu iki isme ait hikmetlerin üslup açısından incelenmesi bu konuda daha aydınlatıcı fikirler sunabilir.

Şems-i Asi ile ilgili bir diğer soru ise yaşadığı dönem ve yüzyıldır. Bu sorular aslında biraz da mevcut kaynaklarda sunulan bilgilerle birlikte ortaya çıkmaktadır. Bu konuda Hofman ve Dmitrieva'nın kataloglarındaki bilgiler değerlendirilmiştir.

Hofman, Şems-i Asi'nin, hikmetlerindeki dil özelliklerinden hareketle "Çağatay şairi"¹³ olduğunu ileri sürmüştür. Ancak Yesevi derviş-şairlerine ait bu hikmet ve manzumelerin yer aldığı mecmuaların çoğu XVIII-XIX. yy. gibi geç dönemde ve çoğu zaman da istinsah edildikleri bölgeye hâkim olan yazı diliyle yazıldıkları için dil özelliklerini esas alarak şairin bağlı bulunduğu saha hakkında hüküm vermek yanıltıcı olabilmektedir. Bu nedenle yaygın adıyla Çağatay Türkçesi olarak bilinen Doğu Türk yazı dilinin etkin olduğu XV-XX. yüzyıldan önce yaşadığı düşünülen Şems-i Asi için doğrudan "Çağatay Şairi" ifadesinin kullanılması hususunda temkinli olmak gerekir. Şairin yaşadığı dönem tam olarak ortaya çıktıktan sonra dâhil olduğu sahaya dair değerlendirmeler yeniden gözden geçirilmelidir.

¹⁰ Ahmet Taşağıl, "Özkent", *DİA*, C. 34, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2007, s. 131.

¹¹ Hüseyin Ayan, "Bir Şiir Mecmuasında Ahmet Yesevi", *Selçuk Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 3, Konya 1997, s. 82.

¹² H. F. Hofman, *Turkish Literature A Bio-Bibliographical Survey*, Section III, part I: Authors, Utrecht, 1969, s. 2327-234.

¹³ H. F. Hofman, a.g.e., s. 242.

Türkçe yazmalar üzerine katalog hazırlayan bir başka araştırmacı Dmitrieva ise kendisi hakkında çok fazla bilginin bulunmadığını, “Şemseddin” veya “Şems Asi” ismiyle tanındığını ve Süleyman Bakırgani’nin çağdaşı ve takipçisi olduğunu, *Bakırgan Kitabı*’nda Şems-i Asi mahlaslı şiirlerin yer aldığını belirtip XII-XIII. yüzyıllarda yaşamış olabileceğini¹⁴ söyler. Dmitrieva’nın yaptığı bu açıklamalarla ilgili iki husus üzerinde durmak gerekir:

1. Dmitrieva’nın “Süleyman Bakırgani’nin çağdaşı, takipçisi ve XII-XIII. yüzyıllarda yaşamış olabileceği” şeklinde yaptığı açıklamayla ilgili şunları göz önünde bulundurmak gerekir. Şemseddin Özkendi’nin silsilesiyle ilgili F. Köprülü tarafından *Tıbyanu Vesail*¹⁵ adlı esere dayandırılarak şöyle bilgi verilmektedir: *Kemal Şeyh İkani, Şeyh Aliabadi (Seyyid Ahmed), Şeyh Şems Özkendi, Abdal Şeyh, Şeyh Abdülvasi (H. 974 M. 1566/67) ve Şeyh Abdülmüheyem*¹⁶. Bu konuda Köprülü’nünkine yakın bir silsile sunan Tosun’a göre ise şairin silsilesi şöyledir: *Ahmed Yesevi, Hakîm Süleyman Ata, Zengi Ata, Sadr Ata, Elemin Ata, Şeyh Ali Şeyh, Mevdud Şeyh, Kemal Şeyh İkani, Seyyid Ahmed Veli (Şeyh Aliabadi), Şemseddin Özgendi*¹⁷. Bu bilgilerden hareketle şairin, Hakîm Süleyman Ata’dan sonra, Yeseviliğin Mevdud Şeyh’ten itibaren iki kola ayrıldığı ve geliştiği dönem içinde yaşamış olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla eğer “Şems/Şemseddin” adında iki farklı Yesevi şairi yoksa Şems-i Asi’yi, Hakîm Süleyman Ata’nın çağdaşı olarak kabul etmek çok da mümkün görünmemekte ve yine bu silsileden hareketle Şems-i Asi’nin muhtemelen XIII. yüzyıldan sonra yaşamış olabileceği fikri düşünülebilir.

2. Dmitrieva’nın “*Bakırgan Kitabı*’nda Şems-i Asi mahlaslı şiirlerin yer aldığı” açıklaması. Arat’ın verdiği bilgilere göre birçok yerde yazması bulunan ve ilk kez 1846’da Kazan’da basılan Hakîm Süleyman Ata’nın (ö. 582/1186-87) *Bakırgan Kitabı*’nda, Süleyman dışında başka şairlere de ait şiirlerin bulunduğu bu eserde, Şemseddin’e ait 21 manzume tespit edilmiştir¹⁸. Bir nevi mecmua niteliğinde bir eser olan *Bakırgan Kitabı*’nda Şems-i Asi’nin şiirlerinin bulunması, Hakîm Süleyman Ata ile aynı dönemde yaşadığını göstermez. Ancak *Bakırgan* gibi yazma ve basma birçok nüshası bulunan eserde Şems-i Asi’nin hikmetlerinin bulunması, Hakîm Süleyman Ata ile birlikte çeşitli Türk coğrafyalarında asırlarca okunan ve bilinen bir Yesevi şairi olduğunu gösterir.

¹⁴ L. V. Dmitrieva, *Katalog Tyurkskih Rukopisey, İnstituta Vostokovedeniya Rossiyskoy Akademi Nauk, İzdate-liskay Firma Vostoçnay Literatura Ran, Moskova 2002, 261.*

¹⁵ Asıl adı *Tıbyanu Vesaili’l-Hakaik fi Beyani Selasilit’il-Taraik* olan ve üç ciltten meydana gelen Arapça eser, Kemalettin Muhammed Haririzade (1267-1299/1850-1882) tarafından kaleme alınmıştır. Süleymaniye Ktp. İbrahim Efendi 430-432’de bulunan eserin “Yeseviyye” ile ilgili bölümleri III. Cilt 265^a-267^a yaprakları arasında bulunmaktadır. Söz konusu silsile tarafımızdan adı geçen esere bakılarak gözden geçirilmiştir.

¹⁶ Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1981, s. 97.

¹⁷ Muhammed Âlim Sıddîki, *Lemehât min nefehâti’l-kuds*, Çev. M. Nezir Ranca, İslamabad-Lahor 1406/1986, s. 141. Necdet Tosun, a.g.e., 2013, s. 488.

¹⁸ Reşit Rahmeti Arat, “Hakîm Ata”, *İA*, 5/1, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1993, s. 102.

Buraya kadar verdiğimiz bilgilerden iki sonuç ortaya çıkmaktadır: 1. Eldeki kaynakların çoğunun ifade ettiği gibi Şemseddin Özkendi ile Şems-i Asi aynı kişiler olup muhtemelen XIII. yüzyıldan sonra yaşamıştır. 2. Şemseddin Özkendi ile Şems-i Asi iki farklı Yesevi şairi olup Şems-i Asi, Hakîm Süleyman Ata dönemi veya ona yakın bir dönemde Şemseddin Özkendi ise daha sonraki bir yüzyılda yaşamıştır.

Yukarıda üzerinde durduğumuz kaynak eserler dışında Şems-i Asi'nin elimizdeki hikmetlerini dikkatle incelediğimizde kendisi, edebi kişiliği ve Yesevilikle ilgili şu bilgilere ulaşılmaktadır:

1. Elimizdeki hikmetlerinde ve bazı manzumelerinde şair; *Şems* (V/18, VI/27)¹⁹, *Şems-i 'Āşī* (I/9, II/10, IV/36, VII/9; *Yetīm-nāme* 131^b/4²⁰)²¹, *Şems-i bī-ğayret* (III/12)²², *Şems-i Kemīne*²³ ve belki de başka hikmetlerinde *Şemseddin*, *Şems-i Özkendi* gibi mahlasları kullanmıştır. Tıpkı diğer Yesevi şairleri gibi şiirlerde birden fazla isimle karşılaşılabilmektedir. Bu şairin tasarrufu olabileceği gibi hikmet geleneğinin bir ayağının da sözlü kültür ortamına uzanması ve hikmetlerin bu ortamda icra edilmesi ve buna bağlı olarak o toplumsal bellekle ilgili bir durumdur. Aynı zamanda Yesevilik geleneğinin yerleşik kültürden çok konar-göçer topluluklar arasında yaygınlık kazanması ve bununla birlikte birçok şeyin olduğu gibi mahlasların da “yerleşik kültüre özgü standartlaşma, sabitleşme”den uzak değişken olmasıyla açıklanabilir.

2. Ahmet Yesevi'nin hocası ve Yesevi'nin ilk halifesi Mansur Ata'nın (ö. 594/1197/98) babası, Arslan Baba/Bab için yazdığı 27 beyitlik şiirinin birkaç dizesinde Hz. Muhammed'in Ahmet Yesevi'ye ulaştırmak için Arslan Baba'ya verdiği hurmayı dört yüz yıl geçtikten sonra Ahmet Yesevi'ye teslim etmek üzere Türkistan'a gelişini dile getirir. Dizede kendisinin bulunduğu yeri esas alarak “bu yana tā Türkistān'ğa kildi” ifadesini kullanır. Dolayısıyla şairin Türkistan civarında yaşadığı veya dervişlikle birlikte buralara bir müddet geldiği anlaşılmaktadır:

Sefer kıldı *bu yanga tā kildi Türkistān'ğa* / Sorağ saldı her yanga bāblar
bābı Arslan Bāb (VI/15)²⁴. [*Bu tarafa <yani> Türkistan'a yolculuk yapıp geldi, Atalar atası Arslan Bab, her yana haber saldı*].

¹⁹ Önal Kaya, “Şems'in Hikmetleri ve Dil Özellikleri”, *Türkoloji Dergisi*, C. X, S. 1, Ankara 1992, s. 128-129.

²⁰ *Yetīm-nāme*, IOM B 343 Nu. 131^b/4.

²¹ Önal Kaya, a.g.m., 1992, s. 122, 123, 126, 130.

²² Önal Kaya, a.g.m., 1992, s. 124.

²³ Hüseyin Ayan, a.g.m., s. 82.

²⁴ Önal Kaya, a.g.m., 1992, s. 128.

3. İslam'ın esaslarını ve tasavvufun inceliklerini yansıtan hikmetli söyleyiş tarzı onun bazı şiirlerinde dikkat çekmektedir. Bu durum, Yesevilik adına önemli bir eser olan Hazini'nin 1594 yılında Farsça kaleme aldığı ve tek yazma nüshasının Berlin'de bulunduğu *Câmiü'l-mürşidîn* adlı eserde de dikkatlere sunulmuştur. Söz konusu eserde Yesevi tarikatının takipçilerinden bahsedilirken Şemseddin Özken-di'nin de ismi zikredilmekte ve kendisinden geriye hakikatlerin ve hikmetlerin mi-ras kaldığı ifade edilmektedir²⁵. Hikmetli söyleyiş tarzı şu dizelerde görülmektedir:

Ölgenlerni körer-siz birin birin barur-siz / Niçün gâfil bolur-siz gâzır bo-
luñg yârânlar (IV/2)²⁶. [*Ölenleri görüyorsunuz, bir bir gidiyorsunuz; niçin gaflet*
içindediniz, ey dostlar hazır olun!]

İy Şems-i âsî yığlağıl öziñni öziñg tañlağıl / Ömrinğ kiçipdür añlağıl
vâ-ħasretâ vâ-ħasretâ (II/10)²⁷. [*Ey Şems-i Asi ağla, kendi kendini arayıp bul;*
eyvah eyvah ömrün geçiyor!]

4. Bütün Yesevi derviş-şairleri gibi Şems-i Asi de “Pir-i Türkistan” olarak anılan ve yolundan gittiği Hoca Ahmet Yesevi'ye olan bağlılığını bir mürit ah-lakıyla ve içten bir şekilde “şeyhim”, “hocam” diye seslenerek dile getirmiştir. Böylece çok açık bir biçimde onun izinde ve etkisinde olduğu anlaşılmaktadır:

Şerī'atnıñ nižāmı tarīkatnıñ imāmı/Haķīkatnıñ tamāmı şeyhim Aħmed
Yesevī (V/12)²⁸. [*Şeriatın nizamı, tarikatın imamı; hakikatin tamamı şeyhim Ah-*
met Yesevi...]

Ṭāliblerni tilegen şādıqlarnı yölegen/Sansız mürīd iylegen h'ācem Aħmed
Yesevī (V/10)²⁹. [*Talipleri dileyen, sadıkları destekleyen, sayısız mürit yetiştiren*
hocam Ahmet Yesevi...]

5. Yine *sultanü'l- 'arifîn* (VII³⁰) olarak nitelendirdiği bir başka Yesevi şairi, Hakîm Süleyman Ata'nın en tanınmış halifelerinden Zengi Baba (ö. 656/1258-59) için söylediği 8 beyitlik hikmeti, onun Yesevi silsilesine olan sevgi ve muhab-betini açıkça göstermektedir:

Ol seyyid-i ādem haķķı yā Zengī Baba himmeti / Ol mefħar-i ādem haķķı
yā Zengī Baba himmeti (VII/1)³¹. [*O insan<ların> seyidi ve övüncü (olan pey-*
gamberin) hakkı için ey Zengi Baba'nun himmeti!]

²⁵ Seyfuddin Refiuddin ve Nadir Hasan, “Hazini'nin *Câmiü'l-Mürşidîn* Adlı Eseri Hakkında”, *Tasavvuf Dergisi*, S. 12, Ankara 2004, s. 161.

²⁶ Önal Kaya, a.g.m., 1992, s. 124.

²⁷ Önal Kaya, a.g.m., 1992, s. 123.

²⁸ Önal Kaya, a.g.m., 1992, s. 127.

²⁹ Önal Kaya, a.g.m., 1992, s. 127.

³⁰ Önal Kaya, a.g.m., 1992, s. 129.

³¹ Önal Kaya, a.g.m., 1992, s. 129.

I.1. Eserleri ve Nüshaları

Şems-i Asi'nin eserleri ve nüshalarının toplu bir şekilde tanıtımı üzerine şimdikiye kadar herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla sadece Önal Kaya tarafından Şems'in 7 hikmeti yayımlanmış ve bunların dil özellikleri üzerinde durulmuştur³². Bu nedenle şairin eserleri ve bunların nüshaları ayrıntılı olarak burada tanıtılmaya çalışılmıştır.

Şairi, "Çağatay şairi" olarak tanıtan Hofman, Dmitrieva'nın kataloguna da işaret ederek şairin, Leningrad'da nüshaları bulunan "*İbrahim Hikâyesi* ve *Cehud Hikâyesi*" diye iki ayrı eserinin olduğunu söyler³³. Dmitrieva ise Leningrad'da bulunan nüshaları, yaprak ve satır sayıları ve istinsah tarihleri hakkında bilgi verdiği beş ayrı eserden bahseder: *Vefat-name-i Hazret-i İbrahim*, *Yetim-name*, *Kıssa-ı Kudek-name*, *Elif-name* ve *şiiirler*.

I.1.1. Vefât-nâme-i Hâzret-i İbrâhîm (Der-beyân-ı Vefât-nâme-i Hâzret-i İbrâhîm): Eserin Leningrad'da kayıtlı iki nüshası bulunmaktadır.

I.1.1.1. B 2157 (114^b-121^b; 11 str.; istinsah tarihi: 1300/1882-83; *Der-beyân-ı Vefât-nâme-i Hâzret-i İbrâhîm* (121b). Eser, "Evvelâ Tenğrim atın yâd ileyin" (114^a)³⁴ dizesiyle başlamaktadır.

I.1.1.2. B 12962 (92^a-97^b; 15 str.; istinsah tarihi: XIX. yy.)

Şems-i Asi'ye atfedilen ve iki nüshası tespit edilen *Vefat-name-i Hazret-i İbrahim* dışında başka isimlere ait yine Doğu Türkçesiyle yazılmış Hz. İbrahim'in vefatını anlatan risaleler bulunmaktadır. Bunlardan biri Ubeydullah Han'a (*Ubeydi*, *Kul Ubeydi* 1488/89-1539) ait olup *Bakırgan Kitabı* içinde yer alan *İbrahim-name* veya *Dasitan-ı İbrahim* mesnevisidir³⁵. Bir diğeri ise Yesevi şairlerinden Halis'e ait *İbrahim-name*'dir³⁶. Yesevi geleneği içinde kaleme alınan bu *İbrahimnamelerin* bütün nüshaları üzerinde durulup ismi zikredilen şairler arasında herhangi bir karışıklık olup olmadığı araştırılmalıdır. Bu çalışmanın konusu olmadığı için burada üzerinde durulmamıştır.

I.2. Yetim-nâme (Kışsa-ı Yetim-nâme, Kışsa-ı Ğarîb Yetim-nâme, Yetim-nâme-i Resûl Şallallâhu 'Aleyhi ve Sellem): Hz. Muhammed ile yetim bir çocuğun arasında geçen olayların anlatıldığı eserin Leningrad, Paris ve Ankara'da olmak üzere toplam 7 nüshası tespit edilmiştir:

³² Önal Kaya, a.g.m., 1992, s. 115-130.

³³ H. F. Hofman, a.g.e., s. 242.

³⁴ L. V. Dmitrieva, a.g.e., s. 261-262.

³⁵ "Eserin nüshaları *Bakırgan Kitabı*'nda yer almaktadır. *Bakırgan Kitabı*, Kazan 1301, s. 66-669; a.g.e., St. Petersburg 1863, s. 51-54." bk. Gülşen Seyhan Alışık, "Yesevi Takipçisi Olarak Ubeydullâh Han", *Türkbilg*, 2009, S. 18, s. 21-22.

³⁶ A. J. E. Bodrogligeti, *Hâliş's Story of İbrâhîm: A Central Asian İslamic work in late Chagatay Turkic*, Leiden 1975.

I.2.1. Leningrad Nüshaları

II. 2. 1. 1. B 343 (129^a-131^b; 12str.; istinsah tarihi: XVIII-XIX. yy.)

I.2.1.1. B 4109 (18^a-20^b; 15str.; istinsah tarihi:1249/1833-34; *Kışsa-ı Yetīm-nāme*)

I.2.1.1.2. A 116 (14^b-17^b; 14str.; istinsah tarihi: XIX. yy.)

I.2.1.1.3. B 2823 (222^a-223^a; 14str.; istinsah tarihi: XIX. yy.)

I.2.2. Paris Nüshası

Bibliothèque National 1191 numarada kayıtlı olan eser, *Dīvān-ı Aḥmed Yesevī* adlı 112 yapraklık yazmanın içinde *Kışsa-ı Garīb Yetīm-nāme* (70^v-72^r; 17 str.; istinsah tarihi: XVIII. yy.)³⁷ adıyla yer almaktadır.

I.2.3. Ankara Nüshaları

I.2.3.1. Milli Kütüphane 06 Mil Yz A 1692/2 (1^b/1-4^b/1; 15 str.; *Yetīm-nāme-i Resūl Şallallāhu ‘Aleyhi ve Sellem*)

I.2.3.2. AÜ. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi İsmail Saib I 746 (140^b-143^b/6; 12~13 str.; *Kışsa-ı Kūdek-nāme*)

I.3. Kışsa-ı Kūdek-nāme (Cūhūd-nāme): Dmitrieva'nın *Kıssa-ı Kūdek-name* (Dmitrieva: 262), Hofman'ın ise *Bir Cuhud Hikāyesi (A story of Cahūd)*³⁸ adıyla tanıttıkları eserin Leningrad'da 6 nüshası bulunmaktadır:

I.3.1. Leningrad Nüshaları

I.3.1.1. B 343 (125^a-129^a; 11str.; istinsah tarihi: XVIII-XIX. yy.)

I.3.1.2. B 2415 (1^a-2^b; 11 str.; istinsah tarihi: 1230/1814-15)

I.3.1.3. C 148 (161^a-162^b; 20 str.; istinsah tarihi: 1238/1822-23; *Cūhūd-nāme* (161a)

I.3.1.4. B 4109 (12^a-17^b; 15 str.; istinsah tarihi:1249/1833-34; *Kūdek-nāme* (12a)

I.3.1.5. A 1543 (34^b-40^a; 15 str.; istinsah tarihi: XIX. yy.)

I.3.1.6. A 1325 (154^a-158^a; 11str.; istinsah tarihi: XX. yy.)

³⁷ , Edgar Blochet, *Catalogue des manuscrits turcs*, Bd. II, Paris 1993, s.193.

³⁸ H. F. Hofman, a.g.e., s. 242.

I.3.2. Paris Nüshası

Bibliothèque National 1191 numarada kayıtlı olan eser, *Dīvān-ı Aḥmed Yesevī* adlı 112 yapraklık yazmanın içinde *Kışsa-ı Kūdek-nāme* (72^r-73^r; 17 str.; istinsah tarihi: XVIII. yy.)³⁹ adıyla yer almakta ve metin sondan eksiktir.

I.4. Elif-nāme: Leningrad'da tek nüshası bulunan eser, C 1589 (5^b-6^b; istinsah tarihi: XIX. yy.) numarada kayıtlı olup nestalik hatla istinsah edilmiştir. Nüshada şairin mahlası "Asi" olarak geçmektedir⁴⁰.

I.5. Hikmetleri: Şairin yukarıda belirtilen dört eseri dışında çeşitli kaynaklardan öğrendiğimiz Yesevilik'in önemli edebi ürünlerinden biri olan hikmetleri bulunmaktadır. Farklı şiir mecmularında karşılaşılan bu hikmetlerin Leningrad, Ankara, Konya ve İstanbul nüshaları bulunmaktadır:

I.5.1. Leningrad Nüshaları

Dmitrieva, Şems-i Asi'nin hikmetlerine diğer dört eserini sıraladıktan sonra beşinci sırada *Şiir (Poema)* başlığı altında yer verir ve bu şiirlerin dini içerikli olduğunu belirtir⁴¹. Bu hikmetlerle ilgili Leningrad'da bulunan iki ayrı nüshadan bahseder:

I.5.1.1. B 3690 (1^b-6^a; 18 str.; istinsah tarihi: 1219/1804-05) Bu nüshada yer alan hikmetin ilk dizeleri *Miskīn ādem yaşığa* (1^b)⁴² diye başlamaktadır.

I.5.1.2. B 341 (103^b-104^a; 12 str.; istinsah tarihi: 1269/1852-53)

I.5.2. Ankara Nüshaları

Önal Kaya tarafından tespit edilip çalışılan Ankara nüshaları iki ayrı mecmuada bulunmaktadır⁴³:

I.5.2.1. AÜ. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi İsmail Saib I 746 (6^a, 30^a-32^b; 3 hikmet).

I.5.2.2. AÜ. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi M01 1096 (40^a, 50^a-50^b, 61^b-62^a; 4 hikmet).

I.5.3. Konya Nüshası

Konya Mevlana Müzesi 2460 numarada kayıtlı yazmada yer alan hikmet-

³⁹ Edgar Blochet, a.g.e., s. 193.

⁴⁰ L. V. Dmitrieva, a.g.e., s. 263.

⁴¹ L. V. Dmitrieva, a.g.e., s. 263.

⁴² L. V. Dmitrieva, a.g.e., s. 264.

⁴³ Önal Kaya, a.g.m., 1992, s. 116, 122-128.

ler, Hüseyin Ayan tarafından tespit edilmiştir. Ayan' a göre 168 yapraktan oluşan bu şiir mecmuasındaki 98 manzumeden 3'ü Şems'e (Şems-i Kemine, Şems-i Asi) ait olup bunlar da mecmuanın sonlarında yer almaktadır. Ayrıca mecmuada Ayan tarafından farklı bir şair olarak gösterilen Şems-i Özkendi'ye ait bir hikmet de bulunmaktadır⁴⁴. Bazı kaynaklarda Şems-i Özkendi ile Şems-i Asi'nin aynı kişiler olduğu düşünüldüğünde mecmuadaki Şems'e ait hikmet sayısı 4'e çıkar ancak söz konusu şiirler etraflıca incelendikten sonra bu konuda kesin bir şey söylemek mümkün olabilir.

I.5.4. İstanbul Nüshası

İstanbul nüshası olarak adlandırdığımız nüsha, Şeyh Süleyman Efendi'nin İstanbul'da 1299/1881-82 yılında bastırıldığı ve şair Şems'e ait üç hikmetin bulunduğu *Dîvân-ı Belâgat 'Unvân-ı Sulţânü'l- 'Arifîn H'âce Aḥmed Yesevî* adlı eserden ibarettir. Bu eserin 76-77, 258-259, 276-277. sayfalarında yer alan hikmetler yine Önal Kaya tarafından değerlendirilip çalışılmıştır⁴⁵.

II. Kışşa-ı Kūdek-nāme

II.1. Eserin Adı: *Kışşa-ı Kūdek-nāme*, *Kūdek-nāme* ve *Cühūd-nāme* gibi farklı adlarla karşılaşılan eserin üzerinde çalıştığımız nüshasında herhangi bir başlık bulunmamaktadır. Ancak Dmitrieva'nın katalogundaki *Kışşa-ı Kūdek-nāme*⁴⁶ şeklindeki isimlendirmeden hareketle çalışmamızda eserin adının *Kışşa-ı Kūdek-nāme* olarak kullanılması tercih edildi.

II.2. *Kışşa-ı Kūdek-nāme* Kul Süleyman'ın mı yoksa Şems-i Asi'nin mi eseridir?

Kışşa-ı Kūdek-nāme adıyla Önal Kaya tarafından Yesevi şairlerinden Kul Süleyman'a ait, 41 beyitten oluşan ve yazma nüshası Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi İsmail Saib I 746 numarada kayıtlı bir eser yayımlanmıştır⁴⁷. Kaya'nın üzerinde çalıştığı eserle bizim çalıştığımız eseri karşılaştırdığımızda şu sonuçlara varılmaktadır:

1. İsim benzerliğine rağmen eserlerin içerikleri aynı değildir.

2. Kaya'nın çalıştığı eserin içeriği birebir kataloglarda Şems-i Asi'nin bir başka eseri olarak gösterilen ve bizim de 3 nüshasını temin edip karşılaştırmalı olarak okuyup yakın zamanda yayımlayacağımız *Kışşa-ı Yetīm-nāme* ile örtüş-

⁴⁴ Hüseyin Ayan, a.g.m., s. 79-84.

⁴⁵ Önal Kaya, a.g.m., 1992, s. 116, 128-130.

⁴⁶ L. V. Dmitrieva, a.g.e., s. 262.

⁴⁷ Önal Kaya, "Kul Süleyman'ın *Kışşa-yı Kūdek-nāme*'si", *KÖK Araştırmalar*, C. II, S.2 (Güz), Ankara 2000, s. 155-168.

mektedir. Dolayısıyla Kaya'nın "Kışşa-yı Kūdek-nāme" olarak yayımladığı eser aslında *Kışşa-ı Yetīm-nāme*'nin nüshalarından biridir.

3. Yine Kaya'nın yayımladığı metnin son beytinde "Kul Süleyman" mahlası, tespit edebildiğimiz kadarıyla "*Kul Süleymān*" (DTCF İsmail Saib I 746 Nu., 43^b/3) mahlasının geçtiği tek nüshadır, kullanılmışken *Kışşa-ı Yetīm-nāme*'nin Milli Kütüphane nüshasında (MK 06 Mil. Yz A 1692/2 Nu., 44^b/1) ve Leningrad (IOM B 343 Nu., 131^b/4) nüshasında ve muhtemelen Dmitrieva tarafından sıralanan Leningrad'daki diğer üç nüshasında da eserin şairi "Şems-i āşī" (شمس عاصی) olarak geçmektedir. Paris nüshasında ise herhangi bir mahlas kullanılmamıştır (BN1191 Nu., 72^r/13). Ayrıca *Bakırgan Kitabı*'nda da başlıksız olarak yer alan metin, Şems-i Asi'ye ait şiirlerin art arda verildiği bölümde sıralanmaktadır⁴⁸. Dolayısıyla tüm bunlar eserin Kul Süleyman'a değil de Şems-i Asi'ye ait olduğuna işaret etmektedir.

4. Hakîm Süleyman Ata'nın (Kul Süleyman) eserlerinden bahseden kaynaklarda genel olarak *Bakırgan Kitabı*⁴⁹, *Ahir Zaman Kitabı*, [*Takı Aceb Kitabı ve Kıyametname*]⁵⁰, *Hazret-i Meryem Kitabı* [*Vefatname-i Bibi Meryem*]⁵¹, *Kıssa-ı Hazret-i İmam-ı A'zam* [*Yarım Alma Hikâyesi ve Yartı Alma Hikâyesi*]⁵² adlı dört eser zikredilirken, Önal Kaya'nın ilgili çalışması⁵³ dışında, *Kıssa-ı Kudekname*'sinden bahseden başka kaynak bulunmamaktadır. Hofman⁵⁴, Banarlı⁵⁵, Köprülü⁵⁶, Arat⁵⁷, Eraslan⁵⁸, Kara⁵⁹, Deweese⁶⁰, Tekcan⁶¹ gibi özellikle Yesevilik ve Hakîm Ata üzerine incelemeler yapan araştırmacıların çalışmalarına bakıldığında doğrudan şaire ait *Kıssa-ı Kudekname*'den bahsedilmez. Bütün bunların yanı sıra hikmet mecmualarında ve *Divan-ı Hikmet*'in nüshalarında Hakîm Süleyman Ata'ya atfedilen çeşitli manzumelerin de olabileceğini göz ardı etmemek gerekir.

⁴⁸ İbrahim Hakkul ve Refiddin Seyfeddin, *Süleyman Bakırganiy: Bakırgan Kitabı*, Yazuvçı Neşriyatı, Taşkent 1991.

⁴⁹ İbrahim Hakkul a.g.e., Münevver Tekcan, *Hakîm Ata ve Bakırgan Kitabı*, Selçuk Ü. Sosyal Bilimler Ens. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Konya 1997.

⁵⁰ Münevver Tekcan, "Hakîm Ata'nın Ahir Zaman Kitabı", *bilig*, S. XXXVII, Ankara 2006, s. 36-56.

⁵¹ Münevver Tekcan, *Hakîm Ata'nın Hz. Meryem Kitabı*, Beşir Kitabevi, İstanbul 2008.

⁵² Münevver Tekcan, "İmâm-ı Azam Ebû Hanife'nin Kıssası", *Selçuk Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 15, Konya 2003, s. 121-168.

⁵³ Önal Kaya, "Süleymān Hakîm Ata Bakırganî ve Şiirleri", *Türk Dilleri Araştırmaları*, S. 8, İstanbul 1998, 73-209. Önal Kaya, a.g.m., 2000, s. 155-168.

⁵⁴ H. F. Hofman, a.g.e., s. 227-234.

⁵⁵ Nihat Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi Destanlar Devrinden Zamanımıza Kadar*, C. 1, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1971, s. 282-283.

⁵⁶ Fuad Köprülü, a.g.e., s. 88, 95.

⁵⁷ Reşit Rahmeti Arat, a.g.e., s.101-105.

⁵⁸ Kemal Eraslan, a.g.e., 1996a, s. 348.

⁵⁹ Mustafa Kara, "Hakîm Ata", *DİA*, C. 15, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1997, s. 183-184.

⁶⁰ Devin Deweese, "Hakîm Ata", *Encyclopaedia Iranica*, Volume XI, 2003, s. 573-574.

⁶¹ Münevver Tekcan, a.g.e., 2007, s. 21-26; aynı yazar, a.g.e., 2008, s.13.

5. Kul Süleyman ile Şems-i Asi'nin isimlerinin karıştırılmış olabileceği bir başka örnek ise A. A. Semenov'un hazırladığı katalogda görülmektedir. Özbekistan İlimler Akademisi bünyesindeki El-Biruni adındaki Şarkşinaslık Enstitüsü'nün yazma eserlerinin katalogunu hazırlayan A. A. Semenov "Tirme Ğazeller" adını verdiği 1576 numarada kayıtlı mecmuada *Hüveydā, Kul Süleymān, Hāliş, Emīrī* gibi Yesevi şairlerini sıralarken *Kul Süleymān*'dan sonra "bir başka deyişle" ifadesini kullanıp *Şemseddīn* ismini zikreder ve ardından "Hoca Ahmet Yesevi'nin halifelerinden" şeklinde not düşer⁶². Böylece Semenov, Kul Süleyman ile Şemseddin adlı şairlerin aynı kişiler olduğunu vurgulamışsa da bizce ikisi farklı Yesevi şairleridir. Hakīm Süleyman Ata'nın hayatı ve menkıbevi kişiliğiyle ilgili bilgilerin yer aldığı yukarıda isimleri geçen kaynaklar (bk. 4. madde) incelendiğinde Kul Süleyman'ın "Şemseddin" veya "Şems" adlarının olmadığı görülür. Ayrıca yine yukarıda bahsedildiği gibi *Bakırgan Kitabı*'nda Şemseddin'e ait şiirlerin bulunması (bk. I. *Şems-i Asi*) da bu isimlerin aynı kişiye isnat edilmesine neden olmuş ve bu da isimlerle ilgili karışıklığa yol açmıştır.

6. Ancak yine de elimizde daha kesin veriler olmadığından bu konuda temkinli olup Yesevilik geleneğindeki şu gelişmeleri de göz önünde bulundurarak daha bilimsel bir yaklaşımla meseleyi değerlendirmek gerekir. Yesevilik, başlangıçta konar-göçer Türk toplulukları arasında ortaya çıkıp geliştiği için bu geleneğe ait edebi ürünler yazılı edebiyattan önce sözlü kültür içinde yayılmış ve daha sonra yazıya geçirilmiştir. Zamanla Doğu ve Batı Türklük alanlarına yayılan bu sözlü edebi geleneğin yazıya geçirilme aşamasında yazıldıkları sahanın yerel durumu ve etkileşim alanı ile müstensihlerin de tasarruflarıyla hikmetlerin nazım biçimi, nazım birimi, bunların sayısı ve sıralaması ve dil özellikleri gibi hususlarda bazı değişiklikler meydana gelmiştir. Nihayetinde belli bir topluluğun belleğine dayalı bu geleneğin, hikmet ve manzumelerinin bulunduğu yazma nüshalar arasındaki ayrılıklar bu durumu açıkça göstermektedir. İşte tüm bu sıraladığımız nedenlerden dolayı Ahmet Yesevi'nin başlattığı ve daha sonra takipçileri tarafından devam ettirilen hikmet söyleme geleneğinde kullanılan mahlasların veya hikmetleri ilk söyleyen şair adlarının asırlar içinde karıştırılmış olabileceği ya da hikmetlerin söylendiği/yazıldığı bölgede daha etkili ve tanınan bir Yesevi derviş-şaire hürmeten onun isminin ön plana çıkarılabileceği unutulmamalıdır. Nitekim Ahmet Yesevi'nin *Divan-ı Hikmet*'inin birçok yazma nüshasında Ahmet Yesevi mahlasıyla yazılmış hikmetler olmasına rağmen bunların bir kısmının ona ait olmadığı bilinmektedir. Yine Ahmet Yesevi'nin üçüncü halifesi olan Hakīm Süleyman Ata'nın Türkler arasında en çok tanınan ve sevilen dervişlerden biri olduğu da dikkatlerden kaçmamalıdır. Ayrıca bu hikmet ve manzumelerin yazıya geçirildiği erken dönem mecmuaları günümüze kadar pek ulaşmadığı için çoğu zaman bu

⁶² A.A. Semenov, *Sobranie vostočnıh rukopisey, Akademi Nauuk Uzbekskoy, SSSR, II, Taşkent 1954, s. 389.*

karışıklıkları tespit etmek çok da mümkün değildir. Dolayısıyla Şems-i Asi'ye ait olan bazı manzumeler ya kimi bölgelerde zamanla unutulmuş veya karıştırılmış ya da o bölgede daha çok tanınan ve sevilen bir derviş-şaire atfedilmiştir.

II.3. Eserin Biçim Özellikleri (nazım biçimi, nazım birimi ve nazım ölçüsü): Hikmet geleneğinde daha çok dörtlük biçiminde görülen nazım birimlerine karşılık gazel biçiminde söylenen beyitlerle de karşılaşılır. Ele aldığımız manzume, yazmada her ne kadar beyit esasına göre kaydedilmemişse de ilk iki dizenin redifinin *ya* sözcüğüyle oluşturulması ve sonraki dizelerde de bu redifin ikinci dizelerde hep tekrar etmesi gazel nazım biçiminin aa/ba/ca... şeklindeki uyak örgüsünü hatırlatmaktadır. Ayrıca eserin Paris nüshası da manzum düzende beyitler hâlinde kaydedilmiştir. Bu nedenle metin, tarafımızdan *musammat gazel* tarzında değerlendirilmiştir. Musammat gazel biçiminde söylenen bu manzume toplam 77 beyitten meydana gelmektedir. Bu tarzdaki manzumelerin beyitleri ortadan ikiye bölündüğünde dörtlük nazım birimine de dönüşebilmektedir.

Eserin ölçüsü, aruzun bahr-i medid (- - + - / - + - / - - + - / - + -) kalıbı olarak tespit edilmiştir. Hikmetlerin dörtlüklerle de söylendiği düşünüldüğünde eserin, hecenin 4+3 =7'li kalıbıyla oluşturulduğu ifade edilebilir. Metinde aruz ölçüsünün uygulamasıyla ilgili özellikle hece eksikliği veya fazlalığından kaynaklanan birtakım kusurlar görülmektedir. 4, 28, 35, 46, 47, 53 ve 54. beyitlerde hece eksikliğinden kaynaklanan hatalar metinde dipnot olarak belirtilmiştir. 15, 50, 64 ve 67. beyitlerde hece fazlalığından kaynaklanan aruz ölçüsü kusurlarını gidermek için özellikle iki kez tekrar eden bazı sözcükler metinden çıkarılmış ve bunlar da yine metinde dipnot olarak verilmiştir. 31, 49, 51, 66 ve 69. beyitlerde ise metnin biçim ve anlam bütünlüğünü bozmayacak şekilde ölçü gereği *kim* bağlama zamiri ile müdahale edilmiştir.

II.4. Eserin İçeriği: *Kışsa-ı Kūdek-nāme* adlı eserde yedi yaşındaki Yahudi bir aileye mensup olan çocuğun, babası bir gün Tevrat'ı okurken İslam peygamberi Hz. Muhammed'in adını duyması, bu addan etkilenmesi ve Hz. Muhammed'i görmek için öncelikle babasıyla mücadele etmesi ardından yollara düşüp bir kervanla birlikte Medine'ye gitmesi, günlerce aç susuz bir şekilde güçten düşen çocuğun Medine'ye varınca peygamberin ölüm haberini alması; bunun üzerine günlerce feryat figan etmesi sonra imanla meşgul olup aşk ateşiyle bu dünyadan göçmesi duygulu bir biçimde manzum olarak hikâye edilmiştir. Eserin başından beri hâkim olan tahkiyeci üslubu sonlara doğru yerini öğretici bir tarza bırakmıştır. Tüm bu anlatılanlardan "ümmet" in ders çıkarması dile getirilmiştir.

II.5. Eserin Üzerinde Çalıştığımız Yazma Nüshası: Üzerinde çalıştığımız eserin, Leningrad'da 6; Paris'te 1 olmak üzere toplam 7 yazma nüshası tespit edilmiştir (bk. bu nüshaların tanıtımı için *I.1. Eserleri ve Nüshaları/I.3.1-2*). Paris

nüshası sondan eksik olup toplam 34 beyit içerdiği için tenkitli metin çalışması yapılmamış, bu nüshadan okunamayan bazı sözcüklerin doğru okunak veya ölçüyle ilgili eksiklikleri gidermek için istifade edilmiştir. Çalışmamızın Çeviri Yazılı Metin kısmında esas aldığımız nüsha, Rusya Bilimler Akademisi Doğu Yazmaları Enstitüsü'ndeki temin edebildiğimiz B 343 numarada kayıtlı yazma nüshadır. *Kışsa-ı Kūdek-nāme* adlı metin bu 125^a-129^a yaprakları arasında olup her bir sayfa 11 veya 12 satırdan oluşmaktadır. Müstensihî kaydedilmemiş olan bu nüshanın istinsah tarihi katalogda XVIII-XIX. yy. olarak belirtilmiştir⁶³. Kırık ta'lik hatla yazılan nüshada metin, manzum bir düzende değil de mensur olarak yazılmıştır. Harekesiz olan metin, başlıksız olarak doğrudan besmeleyle başlamıştır. *Kışsa-ı Kūdek-nāme*'nin bittiği satırların hemen devamında yine Şems-i Asî'ye ait bir başka eser *Yetim-nāme*⁶⁴ başlamaktadır.

II.6. Eserin Dil Özellikleri

Bu makalede üzerinde çalışılan *Kışsa-ı Kūdek-nāme*, XVIII-XIX. yüzyıllarda istinsah edilmiş olduğu bildirilen eserin Leningrad nüshalarından B 343 numaralı yazması nüshasıdır. Dmitrieva'nın sunduğu diğer 5 nüsha (bk. bu nüshaların tanıtımı için *I.1. Eserleri ve Nüshaları/I.3.1*) ve Blochet'in verdiği *Divan-ı Hikmet*'te yer alan Paris nüshası da yine XVIII-XX. yüzyıllar arasında istinsah edilmiştir. Dolayısıyla bu yazma nüshalar, eserin ilk dönem örnekleri değil, geç dönemde çoğaltılan, Yesevîlik geleneğine ait ürünlerin bir ayağının daima sözlü kültür içinde olmasından dolayı asırlarla mücadele ederek eksilmeler veya eklemelerle yakın zamana ulaşan ve yazıldıkları bölgenin yerel özelliklerini de bünyesine dâhil ederek vücuda getirilmiş nüshalardır. Bu nedenle bu yazma nüsha(-lar)dan hareketle eserin dil özellikleriyle ilgili ilk biçimlerin nasıl olduğu dahası şairin dili hakkında herhangi bir fikir ileri sürmek doğru değildir.

Bu hatırlatmadan sonra eserin genel olarak yazım, ses ve biçim bilgisi ile söz varlığı açısından Doğu Türkçesinin (yaygın adıyla Çağatayca) dil özelliklerini taşıdığını söylemek mümkündür. Çalışmamızda özellikle *Dizin-Sözlük* bölümü, bütün sözcükler yer alacak şekilde hazırlanıp biçim bilgisi yönünden incelenmiş ve Türkçe sözcüklerin ses yapısı bakımından tarihi gelişimlerini ortaya koyabilmek amacıyla Eski ve Orta Türkçedeki hatta gerektiğinde Ana Türkçedeki biçimlerini gösterecek şekilde tanımlama yoluna gidilmiştir. Metnin bu gramatikal ve tanımlı dizini ve sözlüğü hazırlandığı için bu bölümde ayrıntılı bir dil incelemesi yapılmamış sadece Doğu Türkçesinin metinde görülen bazı karakteristik özellikleri ortaya konmuş ve örneklere mahsus açıklama ve notlar aynı madde içinde verilmiştir.

⁶³ L. V. Dmitrieva, a.g.e., s. 262.

⁶⁴ Şems-i Asî'nin *Yetim-nāme* adlı eserin 3 nüshası karşılaştırmalı olarak tarafımızdan çalışılmış olup yakın zamanda yayımlanacaktır.

II.6.1.Yazım Özellikleri: Yazma, genel olarak harekesiz bir yazıma sahip olup yazım özellikleri yönünden incelendiğinde Doğu Türklük alanı metinlerinde görülen birtakım genel özellikleri taşımaktadır. Bunlar birkaç maddede şöyle sıralanabilir:

1. Metinde Türkçe sözcüklerin ünlüleri Türk yazım geleneğinde olduğu gibi çoğunlukla harfle belirtilmiştir: ایرماپس *êrmes* (55; 128^a/4), -قيل- *kıl-* (8; 125^b/2), قالدى *qaldı* (11; 125^b/6). Kimi Türkçe sözcüklerde ise ünlüler yazılmamış قل *kol* (68; 128^b/8), -يقل- *yıqıl-* (11; 125^b/6) veya sadece harekeyle gösterilmiştir: قُل *kul* (77; 129^a/7).

2. Normal uzunluktaki ünlülerin yazılması: Orta Türkçe döneminden itibaren dikkat çeken yazımdaki bu Türkçeleştirme çabası özellikle *Nehcü'l-Fe-radis* ve *İrşadü'l-Müluk* gibi dönem eserlerinde görülmektedir: *sır* سير < سر (NF 51/14, İM 80^a/8), *inkār* اينكار (İM 31b/2). Metinde de alıntı sözcükler genellikle orijinal yazımlarıyla yazılırken şu dört sözcükte kısa ünlüler harfle gösterilmiştir: برادر *birāder* (<Far. برادر 68; 128^b/8), غافل *gāfil* (<Ar. غافل 12; 125^b/7), غالب *gālib* (<Ar. غالب 31; 126^b/8), كودك *kūdek* (<Far. كودك 5; 125^a/10).

3. /ŋg/ ünsüzü kurallı olarak nun ve kef ile (نك) yazılmıştır: كونگل *könğül* (3; 125^a/6), مانگا *manğa* (5; 125^a/9), مونكلوغ *munğluğ* (72; 128^b/12).

4. Türkçe sözcüklerdeki /p/ ünsüzü genellikle ب ile yazılmıştır: بولوب *bolup* (11; 125^b/6), كوب *köp* (34; 127^a/1). Türkçe sözcüklerdeki /ç/ ünsüzü genellikle ج ile yazılırken نجوك *nəcük* (70; 128^b/10), اوج *üç* (55; 128^a/3); bazı örneklerde چ ile gösterilmiştir: اچدی *açdı* (68; 128^b/11), چقتی *çıktı* (65; 128^b/4).

5. Metinde bazı çekim ekleri geldiği sözcüğe bitişik yazıldığı gibi Türk yazım geleneğinin bir devamı olarak ayrı da yazılabilmektedir: ات دين *at+din* (5; 125^a/9), مدينة كا *Medīne+ge* (37; 127^a/5), محمد نينك *Muḥammed+niñg* (39; 127^a/6); قيلميش لار *qılmuş-lar* (55; 128^a/3).

II.6.2.Ses Bilgisi Özellikleri

1. Yuvarlaklaşma: e- > ö-: Harezmi Türkçesinde başlayan /b/, /p/, /m/ / w, v/ gibi dudak ünsüzlerinin etkisiyle bunların yanındaki düz ünlerin yuvarlaklaşması şeklinde görülen ünlü değişmesi Doğu Türk yazı dilinde de devam eder. Metinde sadece bir örnekte görülmektedir: öy “ev” 18,19 (<Doğu T. ^{Abuş. 54b/Seng. 92r15/§S 42} öy; <Har. T. ^{ME 42-1} êw ^{NF 18-17} ew; <DLT êw ~ ew (Türk) ~ ev (Oğuz) CTD III, 30 <Uyg. T. e:w ED 3b; <Orh. T. eb TEKİN 2000, § 52, 242). -ı > -u: oku- “okumak” 1 (<okı-; <DLT okı- “call; read” CTD III, 42 <Uyg. T. okı:- ED 79a; oqı- BERTA, 2.61; okı- “okumak” <okı- “çağırmaq” krş. Hal. hoku-, hoko- “le-sen, singen” (WChal. 134) ÖZYETGİN, 582₄₀₁).

2. Düzleşme: -u- > -a-: Tarihi Türk lehçelerinde Harezmi-Altın Ordu ve Kıpçak sahası metinlerinden itibaren görülmeye başlayan bir ses değişimi olup Doğu Türkçesi metinlerinde de özellikle klasik sonrası dönemde seyrek olarak bazı örneklerde görülmektedir. Metnimizde şu iki örnekte tespit edilmiştir: **tutaş-** “tutuşmak” 14 (<tut- ‘tutmak’ -a-ş-; <Doğu T. ^{Seng. 169r10/SS113} *tutaş-* <Har. T. ^{KE 173v19/HS 187} *tutaş-*; Kıp. T. ^{TZ} *tutaş-* KTS 285; Tef. ^{9a-28} *tutaş-* <DLT *tutuş-* <*tut-* CTD III, 202 <Uyg. T. *tutuş-* ED 462a; *tutuş-* <*tut-* OTWF II, 571; *tutuş-* “tutuşmak, kav-gaya tutuşmak” <*tut-uş-* ÖZYETGİN, 685⁵⁸³; *tutaş-* “tutuşmak, güreş tutuşmak, tuş gelmek” <*tut-a-ş-* KAÇALIN, 1025), **yapaş-** “yapışmak, bitişmek” 14 (<yap- ‘örtmek, kapamak’ -a-ş-; <Doğu T. ^{Seng. 325v2-325v14} *yapuş-* ~ *yapış-* “çespiden” ^{SS 289} *yapuş-* → ^{Abuş. 180a} *yapuşkan* <*yapuş-*; <Har. T. ^{ME 85-4} *yapuş-* “yapışmak, tutmak” YÜCE 203; ^{KE 120r5} *yapuş-* ^{NF 45-15} *yapuş-* “yapışmak, sıkıca sarılmak” ATA 1998, 470; Kıp. T. *yapış-* ~ *yapış-* ~ *yapuş-* ~ *yepiş-* “kavramak, yapışmak, bulaşmak” KTS 310 <DLT *yapuş-* <*yap-* CTD III, 214; <Uyg. T. *yapış-* <*yap-* ‘to adhere, stick’ ED 880b).

3. Dudak Uyumu: Metindeki dudak uyumu tam gelişmiş değildir. Bazı sözcük veya eklerde bu uyum söz konusuysen, bazıları için bu uyumdan bahsedilemez. **yalğuz** 27 (<Doğu T. ^{Seng. 336v17} *yalğuz* ^{SS 298} *yalğuz* ~ *yalınguz* <Har. T. ^{ME 10-8/NF 11-9} *yalğuz* <DLT *yalıngūs* <**yal-* “bare” (also see **ya-*); **ya-* “burn” CTD III, 208, 210, 211 <ET. *yalğuz* 926b; → *yalğu:s* ED 930b); **kël-ür** (77), **kıl-ur** (3), **oğ(u)l-ı** (47), **oğul+ni** (18), **oltur-du** (33).

4. b- > Ø: Metinde /b-/ sesi korunurken **bol-** “olmak” (6, 10) daha çok Oğuz Türkçesinin bir özelliği olarak Doğu Türkçesi metinlerinde görülebilen bu ses değişimi metinde vezinden de kaynaklanmış olabilecek şekilde bir örnekte rastlanmaktadır: **ol-** “olmak” 38 (<ET. *bol-* ED 331a).

5. -b- > -w-: Metinde bir örnekte -b- > -w- tespit edilmiştir. Sözcüğün yazımına da aksettirilmiştir. “Türklerce ف ile ب arasında söylenen ف /w/ harfi Oğuzlarla onlara yakın olanlar tarafından و /v/ ye çevrilir. Türklerin ف ew dediğine Oğuzlar و ev derler.”⁶⁵Kaşgarlı’nın bu açıklamasını da dikkate alarak ف /w/ için metinde و /v/ ile söylenen diğer örneklerden ayırmak için ف /w/ (üç noktalı v/vav) kullanılmış olabileceği düşünülmektedir: **تېۋگا** *têwe+ge* “deve” 41 (<Doğu T. ^{Seng. 203r2-3} *têve*; <Har. T. ^{NF 20-6} *tewe*; DLT *tewe* ~ *deve* CTD III, 188; <ET. *teve*: (*deve*:) ED 436a → *tevey* (*d-*) ED 447b; <Orh. T. *tebe* ~ *tebi* TEKİN 2000, 254).

6. -b > -w > -v > -y: Bir sözcükte görülür: **öy** “ev” 18, 19 (<Doğu T. ^{Abuş. 54b/Seng. 92r15} *öy*; <Uyg. T. *e:w* ED 3b; <Orh. T. *eb* TEKİN 2000, § 52, 242).

⁶⁵ Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi I*, Çev. Besim Atalay, TDK Yayınları, Ankara 1939, s. 31-32.

7. **-d- > -ḍ- > -y-** : Karahanlı ve Harezm Türkçelerinde /d/ olarak geçen Eski Türkçenin sözcük içi ve sözcük sonundaki /d/ sesi, Doğu Türkçesi metinlerinde olduğu gibi metnimizdeki örneklerde de /y/'ye dönüşür: **ayağ** “ayak” 23 (<DLT *adağ* CTD III, 5; <ET. *adağ* ED 45a), **eyle-** “eylemek” 34 (<**ed+le-*; <Doğu T.^{Seng. 56r7} *eyle-* <Har. T.^{ME 64-1} *eyle-* <DLT *edle-* <*eḍ* ~ *eḍ* “manufactured; good omen” CTD III, 19 <Uyg. T. *edle-* ED 57a; *eḍle-* <*e:d* ED 57a).

8. **-d- > -ḍ- > -g-** : Metinde bir örnekte tespit edildi: **ège** “sahip, malik” 13 (<DLT *idi* CTD III, 32; <ET. *idi* ED 41a; <Orh. T. *idi* [*é:di*] TEKİN 2000, § 56).

9. **t- > d-** : Bazı örneklerde ise Oğuzcanın etkisiyle t- > d- ses değişimi görülmektedir: **dē-** “demek” 4 (<ET. *tē-* ED 433b), **dēk** “gibi” 76 (<ET. *teg* ED 475a). Ancak aynı sözcükte /t-/ sesinin korunduğu örnekler de çokça bulunmaktadır: **tē-** “demek” (2, 3).

II.6.3. Biçim Bilgisi Özellikleri

1. **-küz- yapım eki**: Ettirgenlik işlevi bildiren fiilden fiil yapım eki **-küz-** ise metinde sadece bir örnekte geçmektedir: **yētküz-** “ulaştırmak” 38 (<yēt- ‘yetmek, yetişmek’ -küz-; <Doğu T.^{Seng. 348r28} ~ *yētkür-* ~ *yētür-* ^{§§ 310} *yitkür-* <Har. T.^{ME 26-2-9-7} *yetgür-* ~ *yetür-* ^{NF 415-4-29-4} *yetgür-* ~ *yetür-* <DLT *yetrül-* <**yetür-* <*yet-* CTD III, 223; <KB₂₁₆ *yetür-* <ET. *yétir-* ED 893a; *yētkür-* <*yēt-kür-* DS 264a; ²*yētür-* <²*yét-* “to cause to arrive; to make sufficient” ED 893a; OTWF II, 755; *yētkür-* “yetiştir-mek” <*yēt-gür-* KAÇALIN, 1042; Özb. *yetkiz* ÖTİL I, 783; YUyg. *yetküz* NECİP 464). Tarihi dönem metinlerinde rastlanılmayan ek, bugün Özbek Türkçesi ve Yeni Uygur Türkçesinde aynı işleviyle kullanılmaktadır. Rıdvan Öztürk’ün tespitine göre her iki lehçede de ünsüz uyumuna bağlı olan bu ek (-ğız/-giz-, -ğuz/-güz-; -kız/-kiz-, -kuz/-küz-), Özbek Türkçesine kıyasla Yeni Uygur Türkçesinde çok daha yaygındır: *öt-küz-* (U), *ót-kiz-* (Ö) “geçirmek, geçirtmek” (URL 89, UTİL II-519), *tutkuz-* (U), *tút-kiz-* (Ö) “tutturmak” (URL 328, UTİL II-235), *yat-kuz-* (U), *yät-kiz-* (Ö) “yatırmak” (URL 770, UTİL I-264)⁶⁶.

2. **İyelik eklerinin** çekimi klasik dönem metinleriyle benzerlik gösterirken sadece 3. teklik kişi iyelik ekinin çekiminde hem düz ünlülü **-I** hem de **-U** yuvarlak ünlülü biçimler görülür: **kol+ı+n** (64), **öz+i** (22), **yüz+i** (25); **kol+u+n** (56), **öz+ü+ndin** (66), **yüz+ü+ni** (12).

3. Metindeki **durum ekleri** Doğu Türkçesindeki gibidir: İlgi durumu eki **+nİng**: **Muhammed+nİng** (39); yükleme durumu eki **+nI**: **oğul+nI** (18) ve **(3. teklik iyelik)+n/+nI**: **yüz+i+n** (22), **yüz+i+ni** (11); yaklaşma durumu eki **+GA**: **Medīne+ge** (37), **oğlan+ga** (41), **taş+ka** (42); **-e**: **mescid+e** (67); bulunma duru-

⁶⁶ Rıdvan Öztürk, *Uygur ve Özbek Türkçesinde Fiil*, TDK Yayınları, Ankara 1997, s. 92.

mu eki +**dA**: *yol+da* (36); ayrılma durumu eki +**dIn**: *at+dın* (5), *özün+din* (66); yön gösterme eki +**keri**: *iç+keri* (57); +**re**: *iç+re* (14).

4. Doğu Türkçesinin özelliği olan **zamir n**'sinin kullanılmadığı örneklerin yanında, iyelik üçüncü şahıstan sonra, durum eklerinden önce zamir n'sinin bulunması Oğuz Türkçesine özgü bir biçim olarak metinde görülmektedir: *ağ(i)z+i+dın* (25), *ald+i+ğa* (57), *él(i)g+iğe* (10), *yüz+i+ge* (52); *kat+i+n+da* (1), *öz+ü+n+din* (66), *yan+i+n+da* (68).

5. Metinde genellikle Doğu Türkçesi metinlerinde görülen *birlen* "ile" 39 (<bir+le+n → <ET. *bir+le* ED 364b), *dék* "gibi" 76 (<Doğu T. *dék/g*, Nevayi'den önce genellikle *tég* ECKMANN, § 69/a; <Har. T. _{ME 88-3} *tég* _{NF 7-5} *teg* <DLT *tég* CTD III, 183 <ET. *teg* ED 475a), *oğ* "kuvvetlendirme edatı" 65 (<ET. ²*oğ* ~ *ök* ED 76b; <Orh. T. *oğ* ~ *ök* TEKİN 2000, § 378), *tağı* (6) "da/de, bile" (<DLT *tağı* "also; another" (Türk), "with" (Oğuz) ~ *dağı* (Oğuz) CTD III, 178 <ET. *taki* (d-) ED 466a; <Orh. T. *tağ-ı* TEKİN 2000, § 203, § 370) edatları kullanılmıştır.

6. Doğu Türkçesine özgü *fil çekimleri* arasında şunlar görülmektedir: Geniş zaman olumsuzluk çekimi -**mAs**: *min-mes mèn* (41), *tur-mas sèn* (76); Öğrenilen geçmiş zaman çekimi -(X) **p+dur**: *al-ıpdur* (4), *ol-updur* (38); gelecek zaman eki -**ğay**: *kal-ğay mèn* (46); 1. teklik kişi emir çekimi -**Ay/-AyIn**: *kıl-ay* (57), *öl-ey* (40); *bar-ayın* (58), *kél-eyin* (58).

7. *Yeterlilik çekimi* için Doğu Türkçesi metinlerinde olduğu gibi *al-* yardımcı fiili kullanılmıştır: yete *almas* sèn "gidemezsin" (36).

8. Metinde tarihi Türk lehçelerinde daha çok *é(r)ki(n)* biçiminde görülen "acaba, şüphe, tereddüt" anlamları kazandıran edatın sadece bir örnekte *kin* şekli geçmektedir. Bu biçim ise genellikle klasik sonrası Doğu Türkçesi metinlerinde görülmeye başlamış ve günümüz Türk lehçelerinden bazılarında da kullanılmaktadır⁶⁷. *bar mu kin* "Acaba var mı?" (29).

⁶⁷ Edatın kullanımı hakkında geniş bilgi için bk. Zeynep Korkmaz, "Türkiye Türkçesinin ki Bağlacı ile ki Şüphe Edatı Arasındaki Yapı ve Görev Ayrılığı", *Türk Dili Üzerine Araştırmalar I*, TDK Yayınları, Ankara 2005, s. 620-624. Ahmet Kahraman, "Yeni Uygur Türkçesinde "Kin" Edatı", *TEKE Dergisi*, S. 5/1, 2016, s. 135-144.

III. Çeviri Yazılı Metin

<KİŞSA-I KÜDEK-NÂME>

-- + - / - + - / - - + - / - + -

[125a/3] Bismillâhi'r-raḥmani'r-raḥîm

Künlerde bir kün cühüd Tevrît oḡur êrdi ya

Ḳatında yêti yaşar oḡlan turur êrdi ya

Cühüd bir yerge yêtti “Muḡammed” atı çıḡtı

Oḡlan munı eşitti bu ne atdur têdi ya

Ëy baba ayḡıl munı rüşen kıdur könḡlümni

Cühüd dêr botam munı ne sorar sên têdi ya

Bu bir siḡrniḡ atıdur yêr yüzini alıpdur

İşi⁶⁸ siḡr-i cādūdur dēben cühüd aydı ya

5. Siḡr êmesdür⁶⁹ êy baba kêltür munı âşinā
Uşbu atdın êy maḡa dēben küdek aydı ya

Cühüd ḡalemni aldı “Muḡammed” atın bozdı

Taḡlası taḡı boldı cühüd kitāb açdı ya

Kördi bozḡan ḡaḡnı Muḡammed’niḡ atını

- [125b/1] Yana bitilgenni oḡla<n> ḡaşır êrdi ya

Oḡlan bu ḡâlnı kördi yaḡasın pâre kıldı

Feryād birlen yıḡladı ḡâfil babam tēdi ya

Tunekün bozḡan êrür bu kün bitilip turur

Oḡlan kēbi ‘âşıḡdur cühüd ḡayrān ḡaldı ya

10. Êlgige bıḡaḡ aldı “Muḡammed” atın bozdı
Taḡlası taḡı boldı cühüd kitāb açdı ya

Kāḡaz⁷⁰ yüzünü kördi altun bile bitildi

Oḡlan yıḡlap yıḡıldı bî-ḡöd bolup ḡaldı ya

Oḡlan bu işni kördi yüzini yerge ḡoydı

‘Acāyip feryād kıldı ḡâfil babam tēdi ya

⁶⁸ işi: BN1191 Nu. 72^b/1.

⁶⁹ êmes: IOM B 343 Nu. 125^a/9. êmesdür BN1191 Nu. 72^b/2.

⁷⁰ kāḡaz: K’ŪŪ

- Bu at eğesi kayda barur mên soray anda
Tîz aygıl uşbu demd<e> kararım yok tedi ya
- Anıñ kim ʿışk otı köñglüm içre tutaştı
Ten cānımğa yapaştı cühüd kıta kaldı ya
15. Anı taleb kılayın izlep sorap tapayın
Babam nêçük⁷¹ kılayın haddin aştı tedi ya
- Oğlan yana yıgladı nā-dān babam tēp aydı
Vallāh billāh ol tedi dil dīvāne boldı ya
- [126a/1] Tā mên anı körmes mên āb <u> ʿaʿām yemes mên
Hergîz karar kılmās mên bî-ʿākat mên tedi ya
- Cühüd oğulnı kördi Muḥammed’ din ant içti
Karanğu öyge saldı anğa kişen saldı ya
- Karanğu öyge saldı eşikni bağladı
Kıol ayağın bağladı anı kıbāb saldı ya
20. Oğlan bu dem yıgladı nevḥa zārī kıldı
Yaratğan Hudāy tedi mên ʿāşık mên aytdı ya
- Mundın ḥalāş bolayın anı izlep tapayın
Cānım fidā kılayın yerge yüzün koydı ya
- Başın yêrdin köterdi zincir özi açıldı
Der-ḥāl eşikke çıktı yüzün yābāna koydı ya
- Baş ayak yalınğ êrdi yazıda yörür êrdi ya
Tınmayın yıglar êrdi bu beyt okur êrdi
- Mên Muḥammed yolunğda yügrüp çüst-cüyunğda
Tākatım yok sonğunğda āh ne kılay tedi ya
25. Yüzi anıñ sarğarıp nā-resīde ol ġarīb
[126b/1] Ağzıdın kefkı aqıp ol ser-gerdān êrdi <ya>
- Nā-gāh kervān yētişti uşbu oğlanı kördi
Baş ayak yalınğ êrdi cüdā yörür êrdi ya
- Kār<v>ānīler yüğürdi kēlip oğlanı kördi
Oğlan sanğa ne boldı yalğuz munda tedi ya

⁷¹ nêçük sözcüğü yazmada yanlış olarak iki kez tekrar etmiştir. Ölçü gereği dizeden çıkarılmıştır.

- ‘Acāyib bī-ķarār sēn⁷² yā Aħmed aytur sēn⁷³
Yā Muħammed tēyür sēn ne ħālınġ bar tēdi ya
- Oġlan ol-dem āħ urdı ēy cān ‘azīzler tēdi
Ol Muħammed bar mu kin arańġızda tēdi ya
30. Muħammed ķaysı bolur mēn ġarīb ‘āşık ērür
Dīdārga müştāk ērür aytıńġ mańġa tēdi ya
- Üç kēçe kūdüz ērür hīç nerse yēmen tēdi
Kārvānīler bildi <kim> şevķı ġālib ērdi ya
- Kārvānīdin bir ēki āb u ıa‘ām kēltürdi
Oġlan munı yē tēdi yēmes mēn tēp ērdi ya
- Kārvān ħalkı barçası olturdı nān⁷⁴ yēgeli
Oġlan küni yıġladı kıstamańġız tēdi ya
- [127a/1] Aydı yār-ānlar siz köp teşvīş bērmenġiz mańġa
Ant içip bili<n>ġiz ma‘zür eyleńġiz tēdi ya
35. Kārvānīler aydılar yā ferzend tēdiler⁷⁵
Yol uzaķdur bilgil sēn ıa‘ām yēgil tēdi ya
- ıa‘ām yemesēńġ munda yēte almas sēn anda
Ķalur sēn uzaķ yolda nā-dān oġlan tēdi ya
- Yēti kēçe kūdüzde tınmay yörür sēn anda
Amān bolsańġ yol üzre⁷⁶ Medīne’ge tēdi ya
- Ėmdi yār-ānlar sizge fermān olupdur bizge
Yētküzür Ħaķ dīdārga ēy ‘azīzler tēdi ya
- Muħammed’nińġ şehrge barur ērse kēl⁷⁷ ēy oġlan
Biznińġ birlen yörügil kūdek oġlan tēdi ya
40. Yār-ānlar siznińġ birlen yörür mēn cānım bile
Bu ġarīb ħālım bilen yolda öley tēdi ya
- Her ne kim söz aydılar oġlanġa kārvānīler
Tēwege min tēdiler minmes mēn dēp aydı ya

⁷² mēn: IOM B 343 Nu. 126^b/4. sēn BN1191 Nu. 7.

⁷³ Hece eksikliġinden kaynaklanan ölçü sorunu var.

⁷⁴ nān: N’N’

⁷⁵ Hece eksikliġinden kaynaklanan ölçü sorunu var.

⁷⁶ üzre: ‘WD’

⁷⁷ kēl: KLDYK

- Kārvānīler yörüdi oğlan besī yügürdi
Medīne<’ge> yētişti kārṽān taşka tüşti ya
‘Ādetdür kārṽānīğa yētişse bir şehrīge
[127b/1] Tüşerler bir kenārğa ol kün körmes érdi ya
Kārṽ<ā>nīler oğlanğa aydı tüşer miz⁷⁸ munda
Şehrge kirer biz taŋla eyā oğlan tēdi ya
45. Oğlan aydı yār-ānlar siz hūb ayta sizler
Taŋla kirey dēp sizler mēn qorqar mēn tēdi ya
Nā-geh ecel kēlse tendin cānımnı alsa mēn
Maḥrūm qalğay mēn Muḥammed’din tēdi ya⁷⁹
Cühüdniŋ bī-gāne oğlı mişlī dīṽāne érdi⁸⁰
Resūl’niŋ dīdārığa qarār<ı> yoq érdi ya
Pervāy yoq ta‘āmdın yügrüp yaz<ı> vü yābāndın
‘İbret alğıl oğlandın neçük ‘āşık érdi ya
Ruḥşat bērdi oğlanğa <kim> oğlan şehr<ge> kirdi
Peyğamber’niŋ hatmığa oğlan uçray tüşti ya
50. Alsam ‘aleyk dēp aydı Muḥammed dēp sağındı⁸¹
Resūl’niŋ dīdārığa müştāk érdi tēdi ya
Ol ḥādım <kim> Dıḥye⁸² érdi yüzni yerge tiktı
Bī-hūş bolup yıkıldı oğlan yügrüp kēldi ya
Oğlan başın köterdi yüzün yüzige qoydı
Nā-hō<d> bī-hūş sēn tēdi közüŋ açıl tēdi <ya>
[128a/1] Yazı yābān yügürdüm kēçe kündüz yügürdüm
Şükr dīdārın kördüm dēben oğlan tēdi ya⁸³
Ol ḥādım bir āh urdı yūregi qan toldı⁸⁴
Feryād bile bozladı yüzleri qan boldı ya
55. Resūl’ğa üç kün érdi rıḥlet kılmışlar érdi
Ḥādım sırrın yaşurdı eger aytsam tēdi ya

⁷⁸ miz: MN

⁷⁹ Hece eksikliğinden kaynaklanan ölçü sorunu var.

⁸⁰ Hece eksikliğinden kaynaklanan ölçü sorunu var.

⁸¹ Ölçü gereği yazmada *‘Oaleyküm* yazan sözcük *‘Oaleyk* olarak okunmuştur.

⁸² Dıḥye: DĤYH

⁸³ Hece eksikliğinden kaynaklanan ölçü sorunu var.

⁸⁴ Hece eksikliğinden kaynaklanan ölçü sorunu var.

- Mên Muḥammed êrmes mên kemîne ḥādim mên
 Êltey Muḥammed'ge dēp ḳolun tutup kēldi ya
- Mescid aldığa kēldi botam bunda turdıdı
 İçkeri kirey tēdi ḥaber ḳılay tēdi ya
- Ruḥşat tilep kēleyin sēn<i> alıp barayım
 Her ne dēsenḡ ḳılayın dēp mescidge kirdi ya
- Olturdı cühūd yār<-ān>lar cümle şahābeler
 Resül için yıḡlarlar Dıḡye kirip kēldi ya
60. Dıḡye bularnı kōrdi ol hem turup yıḡladı
 Peyḡāber'niḡ mātemi tāze yana boldı ya
- Dıḡye⁸⁵ 'Alī'ğa aydı heft sāle küdek tēdi
 Resül'nı kōrey dēben yıraḡ yērdin kēldi ya
- Sefer ḳılğan Resül'nı aymadım mên ḥaberni
 Eger aysam mên anı helāk ^[128b/1] ḳılur ērdi ya
- Yēti kēçe kün ērmiş āb u ḫa'ām yēmemiş
 Resül'nı kōrmemiş ne dēr sizler tēdi ya
- 'Alī aydı⁸⁶ mên çıkay oḡlannıḡ ḳolın tutay
 Mescidge alıp kirey barçası ḥōş tēdi ya
65. 'Alī eşikke çıktı oḡlan 'Alī'ni kōrdi
 Revān oḡ selām ḳıldı yā Muḥammed tēdi ya
- Ḥāzret atın eşitti 'Alī özündin kētti
 Ḳan yaş közdin aḳtı <kim> oḡlan köterdi ya
- Mescide⁸⁷ kēltürdi ferzendim bolḡıl tēdi ya
 Botam ḳulunum tēdi Resül sefer ḳıldı ya
- Şāh-zādeler kirdiler yanında olturdılar
 Boynıḡa ḳol saldılar ēy birāder tēdi ya
- Muḥammed'niḡ ferzendi sizler ciger-bendi⁸⁸
 Oḡlan nazar ḳıldı <kim> tınmay yıḡlar ērdi ya
70. Yēti kün tün yügürdüm āb u ḫa'ām yēmedim
 Dīdārın bir kōrmedim neḫük ḳılay tēdi ya

⁸⁵ Dıḡye: D'ĤYH

⁸⁶ aydı sözcüğünden sonra yazmada ya sözcüğü yazılmıştır. Ancak ölçü gereği dizeden çıkarılmıştır.

⁸⁷ mescide sözcüğü yazmada yanlış olarak iki kez tekrar etmiştir. Ölçü gereği dizeden çıkarılmıştır.

⁸⁸ Hece eksikliğinden kaynaklanan ölçü sorunu var.

Bu nedāmet yār-ānlar bunı ḥasret yār-ānlar
Bunu miḥnet yār-ānlar maḥrūm bolmaḫ tēdi ya

[129a/1] Muṅluḡ cānım n'ēteyin 'uḡbā yolın tutayın
'İşğ otıḡa köyeyin oḡlan dēben aydı ya

Merd-āne bēl baḡladım cānımını ḡurbān ḡıldım
İmānḡa meşḡul boldı yār-ānlar yıḡlaştı ya

Oḡlan dūnyādın bardı barça 'ālem yıḡladı
Cenāzesin köterdi ēltip ḡūrda ḡoydı ya

75. 'Alī kēçe tüş kördi yār-ānlarıḡa aydı
Ḥazret tizinde olturup turur tēdi ya

Sēn Muḥammed ümmeti bir dem yādın ḡılmas sēn
Zerī ḡılıp turmas sēn 'ömrünḡ ye'l-dēk ötti ya

Ḳul 'ālemi uşbu kūn kēlür ḡayru'l-mü'mīnīn
İnnā ileyh rāci'un⁸⁹ Ḳurān içre aydı ya

[129a/8] temmet tamām şod est

IV. Türkiye Türkçesine Aktarma

<ÇOCUK HİKÂYESİ>

Esirgeyen ve bağışlayan Allah'ın adıyla

1. Günlerden bir gün <bir> Yahudi Tevrat okurdu ya. Yedi yaşında <bir> çocuk huzurunda duruyordu ya.

2. Yahudi (Tevrat'tan) bir bölüme geldi, "Muhammed"<in> adı geçti. Çocuk bunu duydu, "Bu ad nedir?" dedi ya.

3. "Ey baba bunu açıkla <ve> gönlümü aydınlat!" Yahudi, "Yavrum, bunu niçin soruyorsun?" dedi ya.

4. Yahudi "Bu bir büyüünün adıdır, yeryüzünü kaplamıştır; cadı büyüüdür." diyerek anlattı ya.

5. Çocuk, "Ey baba büyü değil, bu ad için bana açıklık getir!" dedi ya.

6. Yahudi, kalem aldı; "Muhammed" adını tahrir etti. Yahudi ertesi gün tekrar kitab<i> (Tevrat'ı) açtı ya.

⁸⁹ "Biz O'na (Allah'a) döneceğiz" (K. 2/156).

7. Tahrir ettiği adı <yani> Muhammed'in adının tekrar yazıldığını gördü, çocuğ<un> nutku tutuldu ya.

8. Çocuk bu durumu gördü, yakasını parçaladı; feryatla ağladı, "Gafil babam!" dedi ya.

9. (Babam) dün tahrir etti, bugün (o ad) yazıldı. Çocuk gibi, Yahudi <de> âşık olup hayran kaldı ya.

10. Eline bıçak aldı, "Muhammed" adını tahrir etti. Yahudi ertesi gün tekrar kitab<ı> (Tevrat'ı) açtı ya.

11. Kâğıt yüzeyi altınla yazıldı, çocuk ağlayıp yıkıldı; kendinden geçip <kala>kaldı ya.

12. Çocuk bu durumu gördü, yüzünü yere eğdi; derinden <bir> feryatla, "Gafil babam!" dedi ya.

13. "Bu ad<ın> sahibi nerede<dir>? Oraya gidip sorayım. Çabuk cevap ver, şu anda <yerimde> duramıyorum!" dedi ya.

14. "Onun aşk ateşi gönlümde yanmaya başladı, ten canıma yapıştı." Yahudi kaskatı kesildi ya.

15. "Onu arayayım, sorup soruşturup bulayım." Israrca bir şekilde "Babam, nasıl yapayım?" dedi ya.

16. Çocuk yine ağladı, "Cahil babam!" diye söylendi. Vallahi billahi o (yani Muhammed'i) dedi; gönül divane oldu ya.

17. "Onu görmeyinceye kadar yiyip içmeyeceğim! Asla durmayacağım, güçsüzüm." dedi ya.

18. Yahudi, oğl<u>nu <böyle> gördü, Muhammed'den (ismini sürekli anmasından) <dolayı> ant içti. Onu karanlık <bir> hücrede bağlayıp kapattı ya.

19. Karanlık <bir> eve kapattı, kapısını kilitledi; elini ayağını bağladı, onu mahzen<de> tuttu.

20. Çocuk bu sırada ağladı, feryat figan etti. "<Ey> yaratan Tanrı, ben âşığıım!" dedi ya.

21. "Buradan kurtulayım, onu (Muhammed'i) arayıp bulayım; canım feda olsun!" <diyip> yüzünü yere dikti ya.

22. Başını yerden kaldırdı, zincir kendiliğinden açıldı. Hemen kapıya yöneldi, yüzünü dışarı çıkardı.

23. (Çocuk), baş <açık> ayak yalın ovada yürüyordu. Durmadan ağlıyor bu beyiti okuyordu:

24. <Ey> Muhammed, ben <senin> yolunda <ve> izinde koşar<ken> sana ulaşmakta takatim kalmadı. Ah! Ne yapayım?” dedi ya.

25. Onun yüzü sararmış, o zavallı <ve> toy <çocuğ>un ağzından köpük akmış, başı dönmüştü ya.

26. Kervan ulaşınca bu çocuğu baş <açık> ayak yalın, tek başına yürürken gördü ya.

27. Kervandakilerden biri koştu, gelip çocuğu gördü: “Çocuk burada bir başına<sin>, sana ne oldu?” dedi ya.

28. “Çok kararsız kaldım (bir anlam veremedim), ya Ahmed ya <da> Muhammed <diye> sayıklıyorsun; <senin> neyin var?” dedi ya.

29. Çocuk o sırada ah çekti, “Ey can azizler! O Muhammed aranızda mı?” dedi ya.

30. “Ben <onun> yüz<ü>ne hasret garip <bir> âşığ<ım>, Muhammed hanginizdir? Bana söyleyin!” dedi ya.

31. “Üç gündür hiçbir şey yemiyorum.” dedi. Kervandakiler şevki<nin> galip geldiğini anladı<lar>.

32. Kervandakilerden biri bir iki parça bir şey (yiyecek ve su) getirdi, “Çocuk bun<lar>ı ye. dedi.” <Çocuk> “Yemem!” demişti ya.

33. Kervandakilerin hepsi yemek, yemek için oturdu; çocuk sürekli ağladı, “İsrar etmeyiniz!” dedi ya.

34. <Ey> dostlar, siz beni daha fazla sıkmayınız. Ant içip biliniz, <beni> mazur görünüz.” dedi ya.

35. Kervandakiler konuştular: “Ey çocuk!” dediler. “Yol uzaktır, <bunu> bil <ve> sen yemek ye!” dedi<ler> ya.

36. “<Ey> cahil çocuk, yemek yemesen buradan oraya gidemezsin; uzun yolda kalırsın.” dedi<ler> ya.

37. “Yedi gün yedi gece durmadan oraya <doğru> yürürsün. Medine’ye <doğru> yolda korkusuzluk hissetsen” dedi<ler> ya.

38. “Ey dostlar, azizler şimdi size ‘Bizleri Hak yüz<ü>ne ulaştır<ın>!’ <diye> emrolunmuştur.” dedi ya.

39. “Ey çocuk Muhammed’in şehrine giderse<n> gel, bizimle yürü!” dediler ya.

40. “<Ey> dostlar, canımla birlikte sizinle gelirim, bu garip hâlimle yolda öleyim!” dedi ya.

41. Kervandakiler çocuğa ısrarla “Deveye bin!” <diye> söylediysele, “Binmem!” diye cevap verdi.

42. Kervandakiler yürüdü, çocuk çok koştu. Kervan, Medine<'ye> ulaşınca konakladı ya.

43. Âdet olduğu üzere kervandakiler bir şehre yaklaştığında bir kenarda konaklar, o gün <hiç> görünmezlerdi ya.

44. Kervandakilerden biri çocuğa “Ey çocuk, burada konaklıyorsunuz, yarın şehre gireriz.” dedi ya.

45. Çocuk, “<Ey> dostlar, siz yarın (şehre) varacağımı diyerek güzel söylüyorsunuz <ama> ben korkuyorum!” dedi ya.

46. “Ansızın ecel gelse <ve> bedenimden canımı alsa Muhammed'den mahrum kalacağım!” dedi ya.

47. Yahudi'nin <kendisinden> farklı <olan> oğlu deli divaneydi. Resul'ün yüzü<nü> (görmek) için sabırsızlanı<yor>du ya.

48. Açlık korku<su> yok, ova ve çöl<ler>de koşmuş; nasıl <bir> âşıktı <diye> <bu> çocuktan ibret al!

49. Çocuğa izin verdi, çocuk şehre<e> girdi. <Ancak> çocuk, Peygamber'in ölümüyle karşılaştı ya.

50. “<Ey> Muhammed!' diye selam versem diyip düşündü. Resul'ün yüzüne hasretti.” dedi ya.

51. O hizmetkâr Dihye'ydi, yüzünü yere dikti; kendinden geçip yere yığıldı, çocuk koşup geldi ya.

52. Çocuk başını kaldırdı, yüz yüze geldi; “Kendinde değilsin, gözünü aç!” dedi ya.

53. “Çocuk, ova <ve> çöl<lerde> gece gündüz yürüdüm; şükür<ler olsun>, yüzünü gördüm.” dedi ya.

54. O hizmetkâr ah etti, yüreği kan<la> doldu; feryat ile bağırdı, yüzü kan <gibi> oldu.

55. Resul'ün öleli üç gün olmuştu, hizmetkâr sırrını gizledi; “Eğer söylesem!” dedi ya.

56. “Ben Muhammed değilim, hakir <bir> hizmetkârım. Muhammed'e götürüyüm!” diye kolunu tutup geldi ya.

57. Mescit önüne geldi, yavrum burada durdu; “İçeri gireyim, haber vereyim.” dedi ya.

58. “İzin isteyip geleyim, sen<i> alıp gideyim; ne dilersen yapayım!” diyerek mescide girdi ya.

59. Yahudi, bütün sahabeler oturup Resul için ağlar<ken> Dıhye girip geldi ya.

60. Dıhye bunları gördü, o da durup ağladı. Peygamber’in matemi yeniden hatırlandı ya.

61. Dıhye, Ali’ye “Yedi yaşında çocuk, Resul’ü göreyim diye uzak yerden geldi.” dedi ya.

62. “Resul’ün göçtüğünü söylemedim eğer söyleseydim, onu yıkardım ya.”

63. “Yedi gün yedi gece su <içmemiş> ve yemek yememiş; Resul’ü görmemiş, (onun öldüğünü) nasıl söylersiniz?” dedi ya.

64. Ali, “Ben çıkıp çocuğun kolundan tutup mescide gireyim.” dedi. Hepsini “İyi <fikir>!” dedi ya.

65. Ali kapıya çıktı, çocuk Ali’yi gördü; hemen selam verdi: “Ey Muhammed!” dedi ya.

66. Hazretin (Hz. Muhammed’in) adını duyunca Ali kendinden geçti; göz<ün>den kan<lı> yaş<lar> aktı, çocuğ<u> götürdü ya.

67. Mescide getirdi, “Oğlum ol!” dedi ya. “Yavrum, evladım Resul göçtü!” ya.

68. Şehzadeler girip yanında oturdular. Boynuna sarılıp “Ey kardeş!” dedi<ler> ya.

69. “Muhammed’in evladı, oğlusunuz.” Çocuk baktı, durmadan ağladı ya.

70. “Yedi gün yedi gece yürüdüm, su <içmedim> yemek yemedim. <Onun> yüzünü bir kez görmedim, <şimdi> nasıl yapayım?” dedi ya.

71. “<Ey> dostlar, bu pişmanlık, bu hasret, bu mihnet ne<dir>? Mahrum olmak<tır>!” dedi ya.

72. Çocuk “Dertli canımı ne yapayım? Ahiret yolunu tutayım; aşk ateşinde yanayım!” dedi ya.

73. “Mertçe güvendim, canımı kurban ettim!” <diyerek> iman ile meşgul oldu; dostlar ağlamaya başladı ya.

74. Çocuk dünyadan göçtü, bütün âlem ağladı; cenazesini kaldırıp mezara koydu ya.

75. Ali gece <bir> rüya gördü, dostlara anlattı: “(Çocuk), Hazret<in> (Hz.

Muhammed) dizinde oturmuştu.” dedi ya.

76. <Ey> Muhammed<'in> ümmeti, sen <onu> bir an anmazsın. Zenginleşirsin ancak kalmazsın, ömrün yel gibi geçti ya.

77. <Ey> kul âlemi o gün gelir; müminlerin en hayırlısı, *Biz O'na (Allah'a) döneceğiz* <şeklinde> Kuran'da ifade edilmiş<tir> ya.

Bitti, tamamlandı.

V. Dizin-Sözlük

Sıra: a ā b c ç d e ē f g ğ h ħ ĩ i ĩ j k ħ l m n ŋ o ö p r s ş s t t u ü v w y z z z z

A/Ā/'A/'Ā

āb	(<Far.) su ā. 17, 32, 63, 70	değişimiyle) → *ūs+tün > *ūs+t;
'acāyib	(<Ar. 'acā'ib) şaşılacak, anlaşılmaz 'a. 12, 28	*as+tın > *as+t. 2. Çağ. al+ığa > all+ığa, al+ıda > all+ıda (ikizleşme) +ll>+ld: all> ald KAÇALİN 1990, 258-259) ön, huzur, karşı a. ığa 57
aç-	(<ET. aç- ED 18b; <AT. *haç-VeeWT 3b) açmak a.-dı 6, 10, a.-kıl 52	
açıl-	(<Uyg. T. aç-'l- ED 26b) açılmak a.-dı 22	'ālem (<Ar.) dünya, âlem 'ā. 74 'ā. i 77
'ādet	(<Ar.) âdet, gelenek, alışkanlık 'ā.dür 43	'aleyk (<Ar.) üzerine 'a. ('a. al) 50
ağ(ı)z	(<ET. ağız ED98a; <AT. *āğız TEKİN 1995, 171) ağız a. ıdın 25	'Alī (<Ar.; ö.i.) Hz. Ali, Ebu Talib'in oğlu, Hz. Muhammed'in amcasının oğlu ve damadı, dördüncü halife 'A. 64, 65, 66, 75 'A. ğa 61 'A. ni 65
āh	ah, feryat ā. 24, ā. (ā. ur) 29, 54	altun (<ET. altu:n ED 131a) altın a. 11
āh ur-:	(=Far. āh zeden ECKMANN, § 29) ahlamak, feryat etmek	amān (<Ar.) korkusuzluk, eminlik a. (a. bol) 37
Aḥmed	(<Ar.; ö.i.) İslam peygamberi Hz. Muhammed A. 28	anğa zm. ona; bk. ol
aḥ-	(<ET. aḥ- ED 77b) akmak a.-ıp 25 a.-tı 66	anda zm. onda, orada, o zamanda; bk. ol
al-	(<ET. al- ED 124b) I. almak, elde etmek a.-dı 6, 10 a.-ıp 58, 64 II. ele geçirmek, kaplamak, etkilemek a.-ıpdur 4 III. yardımcı fiil a.-ğil ('ibret a.) 48 a.-sa (cān a.) 46 a.-sam ('aleyküm) 50 IV. yeterlilik fiili a.-mas sēn (yēte a.) 36	anı zm. onu; bk. ol
ald	(<ET. al ED 121a; <AT. *hāl TEKİN 1995, 172; 1. ald <āl+d <*al+t <*al+tın (yanlış hece bölünmesi) ve -t > -d (ses	anıḡ zm. onun; bk. ol
		ant (<Uyg. T. and ~ ant ED 176a) yemin a. (a. iç) 1834
		ara (<ET. *a:ra ED 196a; <Orh. T. ara "arasında" <*ār-a <*ār- "arasından geçmek, çapraz geçmek" TEKİN 2000, § 193 <AT. *hāra TEKİN 1995, 173) ara, iç, toplu bulunan nesnelerin veya kişilerin içi a. nğızda 29

- aş-** (<ET. *a:ş-* ED 255a; <AT. **āš-* TEKİN 1995, 172) aşmak, ileri gitmek a.-tı (ğaddin a.) 15
- ‘āşık** (<Ar.) âşık, tutkun, seven ‘ā. 20, 30, 48 ‘ā. dur 9
- āşinā** (<Far.) bildik, tanıdık ā. (ā. kültür) 5
- at** (<ET. *a:t* ED 32b; <AT. *āt TEKİN 1995, 172) ad, isim a. 13 a. dın 5 a. dur 2 a. 1 2 a. 1dur 4 a. m 6, 10, 66 a. mı 7
- ay-** (<ET. *ay-* ED 266a) söylemek, demek, anlatmak a.-dı 4, 5, 16, 34, 41, 44, 45, 50, 61, 64, 72, 75, 77 a.-dılar 35 a.-dılar (söz a.) 41 a.-gül 3, 13 a.-sam mèn 62
- ayağ** (<DLT *aḍaḡ* CTD III, 5; <ET. *adaḡ* ED 45a) ayak → **ayağ** a. m 19
- ayaḡ** (<DLT *aḍaḡ* CTD III, 5; <ET. *adaḡ* ED 45a) ayak → **ayağ** a. 23, 26
- ayma-** (<*ay-ma-*; → <ET. *ay-* ED 266a) söylememek a.-dım 62
- ayt-** (<ET. *ay-t-* ED 268b) söylemek a.-a sizler 45 a.-dı 20 a.-iñg 30 a.-sam 55 a.-ur sèn 28
- ‘azīz** (<Ar.) muhterem, değerli (kişi) ‘a. ler 29, 38
- B**
- baba** (<Uyg. T. *baba* VeeWT 53a; <*yansıma GÜLENSOY I, 99) baba b. 3, 5 b. m 8, 12, 15, 16
- bağla-** (<DLT *ba-ğ+la-* CTD III, 63; <Uyg. T. *bağ+la-* ED 314b; <Orh. T._{IB 14} *bā-* “bağlamak” TEKİN 2000, § 45; <AT. *bāğ <**bā-* TEKİN 1995, 172) (iple) bağlamak; (kapı) kapatmak b.-dı (eşekni b.) 19 b.-dı (kol ayağın b.) 19 b.-dım (bèl b.) 73
- bar** (<ET. *ba:r* ED 353a; <AT. *bā-r TEKİN 1995, 172) var, mevcut b. 28, 29
- bar-** (<ET. *bar-* ED 354a) varmak, ulaşmak b.-ayın 58 b.-dı (dünyādin b.) 74 b.-ur 13 b.-ur érse 39
- barça** (<ET. *bar+ça* ED 356b) zm. hepsi b. 74 b. sı 33, 64
- baş** (<ET. *baš* ED 375a) baş, kafa b. 23, 26 b. m 22, 52
- bèl** (<Doğu T._{Seng. 144r16} *bèl* <Har. T._{ME 28-6/NF 325-12} *bèl* <DLT *bèl* CTD III, 70 <ET. *bé:l* ED 330a; Yenisey Yzt._{Uyuk-Turan 2} *bé:l* TEKİN 2000, § 11, § 54) bel b. (b. bağla) 73
- bér-** (<ET. *bér-* ED 354b; <Orh. T. *ber-* ~ *bir-* [bè:r-] TEKİN 2000, § 56; <AT. **bè:r-* TEKİN 1995, 182) vermek b.-di (ruḡşat b.) 49
- bérme-** (<*bér-me-*; → <ET. *bér-* ED 354b) vermemek b.-iñgiz (teşvîş b.) 34
- besī** (<Far.) pek çok, çok fazla b. 42
- beyt** (<Ar.) ed. Aynı ölçüde yazılmış, anlamca birbirine bağlı iki dizeden oluşan nazım birimi b. 23
- bıçak** (<Doğu T._{Seng. 144r7-9} *bıçak* ~ *biçek* <Har. T._{ME 35-8/NF 118-2} *bıçak*; Kıp. T._{CC/IM} *bıçak* KTS 29 <DLT *biçek* CTD III, 72 <Uyg. T. *bıçak* <*biç-* ~ *biçek* ED 293b; *bıçak*, *biçek* “çakı” <*bi* “bıçak” +çak/+çek GABAIN, § 46 *biçek* “iğne” <**bī+çek* KAÇALIN, 910) bıçak b. 10
- bī-gāne** (<Far. *bī-* + Far. *gāne*) ilgisiz, kayıtsız, uzak; farklı b. 47
- bī-ḥōd** (<Far. *bī-* + *ḥōd*) kendinden geçmiş olan, baygın b. (b. bol) 11
- bī-hūş** (<Far. *bī-* + Far. *hūş*) şaşkın, sersem b. 52 b. (b. bol) 51
- bī-ḡarār** (<Far. *bī-* + Ar. *ḡarār*) kararsız b. 28
- bil-** (<ET. *bil-* ED 330b) bilmek, anlamak b.-di 31 b.-gil 35 b.-ingiz 34
- bile** (<ET. *bir+le* ED 364b) e. ile →

- bilen, birlen** b. 11 b. (cānım b.) 40 b. (feryād b.) 54
- bilen** (<bir+le+n → <ET. *bir+le* ED 364b) e. ile → **bile, birlen** b. (ğālım b.) 40
- billāh** (<Ar.) “Allah için, Allah hakkı için” anlamında bir yemin sözü b. 16
- bir** (<Doğu T. *bir* ECKMANN, § 54/a; <ET. *bi:r* ED 353b; *bir* GABAIN, § 202; <Orh. T. *bir* [bīr] TEKİN 2000, § 58; <AT. *bīr TEKİN 1995, 183) I. bir b. 1, 2, 4, 43, 54, 76, b. (b. eki) 32 II. bir kez b. 43, 70
- birāder** (<Far.) kardeş b. 68
- birlen** (<bir+le+n → <ET. *bir+le* ED 364b) e. ile → **bile, bilen** b. (bizniñ b.) 39, b. (feryād b.) 8 b. (sizniñ b.) 40
- bismillāhi’r-rahmani’r-rahīm** (<Ar.) esirgeyen ve bağışlayan Allah’ın adıyla b. 125a/1
- bī-ṭakat** (<Far. *bī-* + Ar. *ṭakat*) güçsüz, kuvvetsiz b. 17
- bitil-** (<Doğu T. ^{Seng. 348r24} *bitil-*; <Har. T. ^{NE 337-1} *bitil-* <DLT *biti-l* CTD III, 74; <ET. *bit+i-l* <*bit “yazı fırçası” <Ç. *piet “fırça” DS 104a; ED 305a; OTWF II, 767; → *biti-* TEKİN, Mak. II, 230) yazılmak b.-di 11, b.-genni 7, b.-ip turur 9
- biz** (<ET. *biz* ED 388a; GABAIN, § 189; <Orh. T. *biz* TEKİN 2000, § 271; <AT. **bi+z* TEKİN, Mak. I, 30, 190) zm. biz b. 44, b. ge 38, b. niñ 39 **miz** (<biz) m. (tüşer m.) 44
- bol-** (<ET. *bol-* ED 331a; <Orh. T. *bol-* [böl]- TEKİN 2000, § 49; <AT. **bōl-* TEKİN 1995, 177) I. olmak b.-dı 6, 10, b.-dı (ne b.) 27 II. olmak, imek fiili (cevheri fiil) b.-ur (kaysı b.) 30 II. olmak, yardımcı fiil b.-ayın (ḥalāş b.) 21, b.-dı (dīvāne b.) 16, b.-dı (meşgūl b.) 73, b.-dı (tāze b.) 60, b.-dı (yüzleri ḳan b.) 54, b.-ğıl (ferzend b.) 67, b.-sañğ (amān b.) 37, b.-up (bī-ḥōd b.) 11, b.-up (bī-hūş b.) 51
- bolmaq** (<bol-maq; → <ET. *bol-* ED 331a) olma, yardımcı fiil b. (maḥrūm b.) 71
- bota** (<Doğu T. ^{Abuş, 64b} *bota* “oğul” ^{Seng. 130r25} *bota* “beçe ve ferzend-i ādāmī ve sāyir ḥayvānat ‘umumān ve beçe-i şütür ḥuşuşān ^{SS 76} *bota* “yavru, bala, beçe; bī-gāne” <Har. T. ^{ME 7-2} *bota* ^{NF 91-6} *boda* “deve yavrusu” ATA 1998, 73; <Kıp T. ^{IM/ KK/TZ} *bota* “deve yavrusu” KTS 35 <DLT *botu* “deve yavrusu” CTD III, 77; *botu*: (*poto:) <AT. *bōto TEKİN 1995, 177 *bota* “oğul, yavru” <*bōto*, *bod* KAÇALIN, 913; *botam* [Seng. 130r29] “is used to addressed a dying son, obviously in a purely metaph. sense” ED 299a) oğul, çocuk b. m 3, 57, 67
- boy(u)n** (<ET. *boyın* ED 386b; <AT. *bōyin TEKİN 1995, 177) boyun, başın gövdeyle bağlantı kısmı b. ığa (boynığa) 68
- boz-** (<DLT *boz-* CTD III, 78; <ET. *buz-* (**bu:z*) ED 389b; <Orh. T. *buz-* TEKİN 2000, 242) bozmak, tahrip etmek b.-dı 6, 10, b.-ğan (ḥaṭ b.) 7 b.-ğan erür 9
- bozla-** (<**boz+la-*; <Doğu T. ^{Seng. 133v19} *bozla-* ^{SS 80} *bozlamak* “deve yavrusını çağırmaq, sağudan bozlamak, yavralmaq” <Kıp. T. ^{TZ} *bozla-* “kükremek, azmak” KTS 35; <DLT *bozla-* CTD III, 78; <Uyg. T. *bozla-* “(deve için) bağırmaq” OTWF II, 433; *bozla-*: (?*bo:zla-*) ‘to bellow’ <**bo:z*; *Osm. bozla-* ~ (once *bozula-*

- TTS I 117, II 166*) ED 392a; *tive bozlamağı* “devenin yavrusunu çağırması” ÖZÖNDER, 74; *bozla-* “matemlilerde sağı sağıp hazin avaz ile inlemek”; *bozla-* “(deve için) bağırarak” <*boz+la- ÖZYETGİN, 410₁₀₆; <böz+la- KAÇALİN, 914; *bozla-* “(deve) bağırarak” <*boz(u)+la- GÜLENSOY I, 167) bağırarak, inlemek b.-dı 54
- bu** (<ET. *bu*: ED 291b; <Uyg. T. *bo* GABAIN, § 190; <Orh. T. *bu* TEKİN 2000, § 272; <AT. *bō TEKİN 1995, 177) I. sıf. bu b. 2, 4, 8, 9, 12, 13, 20, 23, 40, 71
- II. zm. bu b. larını 60 b. nı 71, 71 b.(**muni** <mu [**<bu**] ‘bu’ +nı; <DLT *muni → *mūni* ~ *būni* (Accusative) <*bu* CTD III, 79) 2, 3, 3, 5, 32
b. (**bunda** <bu+n+da; DLT *munda* (Locative) <*bu* CTD III, 79) 57
b. (**munda** <mu [**<bu**] ‘bu’ +n+da; <DLT *munda* (Locative) <*bu* CTD III, 79) 27, 36, 44
b. (**mundın** <ET. *mu+n+dın* ED 291b-292b; <Uyg. T. *munta* ~ *muntada* ~ *muntuda* GABAIN § 190; <Orh. T. *bunta* TEKİN 2000, § 314, § 315) 21
- bunda** zm. bu; bk. → **bu**
- cādū** (<Far.) cadı, büyücü
c. dur (sihr-i c.) 4
- cān** (<Far.) can, ruh c. 29 c. im 21,40, 72 c. imğa 14 c. imnı 73 c. imnı (c. al) 46
cān al-: öldürmek
- cenāze** (<Ar.) insan ölüsü; tabut c. sin 74
- çık-** (<DLT *çık-* CTD III, 93; ¹*çık-* “to go out, to come out” → <ET. *taşık-* ED 405b; *çık-* <*taş+ık-* OTWF II, 496; *çık-* “çıkılmak; doğmak” <*taş+ık-* ÖZYETGİN, 432₁₄₄; *çık-* “çıkılmak” <*taş+ık-* KAÇALİN, 924) I. (dışarı) çıkmak ç.-ay 64
- II. ortaya çıkmak, görünmek ç.-tı 2
- çüst-cüy** (<Far. *cüst* <*cūsten* + *cūy* <*cūyiden*) arayıp sorma, araştırma ç. unğda 24
- dé-** (<Doğu T. ^{Abuş.117a/Seng. 227r7} *dé-* <Har. T. ^{ME 107-6} *tê-* ^{NF 399-2} *te-* <DLT *tê-* CTD III, 183 <ET. *t*’:- (*dé*:-) ED 433b <Orh. T. *te-* ~ *ti-* [tê:-] TEKİN 2000, § 56 <AT. *tê:- TEKİN 1995, 182; *dê-* “demek” <*tê*: KAÇALİN, 929) demek,
- söylemek, anlatmak d.-ben 4, 5, 53, 61, 72 d.-p 41, 50, 50, 56, 58 d.-p sizler 45 d.-r 3 d.-r sizler 63 d.-senğ 58
- dék** (<Doğu T. *dék/g*, Nevayi’den önce genellikle *tég* ECKMANN, § 69/a; <Har. T. ^{ME 88-3} *tég* ^{NF 7-5} *teg*

C

- ciger-bend** (<Far. *ciger+bend*) kalp, yürek; oğul c. i 69
- cüdā** (<Far.) ayrı, ayrı düşmüş c. (c. yörü) 26
- cühūd** (<Ar.) Yahudi c. 1, 2, 3, 4, 6, 6, 9, 10, 14, 18, 59 c. nıñg 47
- cümle** (<Ar.) bütün c. 59

Ç

- ç.-tı 22, 65
- II. ortaya çıkmak, görünmek ç.-tı 2
- çüst-cüy** (<Far. *cüst* <*cūsten* + *cūy* <*cūyiden*) arayıp sorma, araştırma ç. unğda 24

D

- söylemek, anlatmak d.-ben 4, 5, 53, 61, 72 d.-p 41, 50, 50, 56, 58 d.-p sizler 45 d.-r 3 d.-r sizler 63 d.-senğ 58
- dék** (<Doğu T. *dék/g*, Nevayi’den önce genellikle *tég* ECKMANN, § 69/a; <Har. T. ^{ME 88-3} *tég* ^{NF 7-5} *teg*

- dem** (<DLT *tēg* CTD III, 183 <ET. *teg* ED 475a) e. Gibi d. (yél d.) 76 (<Far.) zaman, an d. 20, 29, 76 d. de 13
- der-hāl** (<Far. *der-* + Ar. *hāl*) derhal, hemen d. 22
- Dihye** (<Ar.; ö.i.) “Dihyetü'l-Kelbî” olarak da bilinen Dihye bin Halife bin Ferve el-Kelbî adlı sahabe (öl. 670), yakışıklılığı ve Cebrail'in birçok kez onun suretinde Hz. Muhammed'e görünmesiyle meşhurdur. d. 51, 59, 60, 61
- dīdār** (<Far.) yüz, çehre d. ğa 30, 38 d. ığa 47, 50 d. ın 53, 70
- dil** (<Far.) gönül d. 16
- dīvāne** (<Far.) deli, çılgın d. 47 d. (d. bol) 16
- dünyā** (<Ar.) dünya, yerküre d. dın 74

E/Ē

- ê-** (<Doğu T. ^{Abuş, 20b ~ 26b} *êr-(di)* ~ *ê-(gen)* <Har. T. ^{ME 206-5} *êr-* ^{NF 273-5} *er-* <DLT *er-* “be, become” CTD III, 25 <ET. ¹*er-* “to be” ED 193b <Orh. T. *er-* TEKİN 2000, § 52) olmak, imek fiili (cevheri fiil) → **êr-** *ê-*-mesdür (sihr *ê.*) 5
- ecel** (<Ar.) ecel, vade e. 46
- êge** (<Doğu T. ^{Abuş 28b-16b} *ige* ~ *eye* ^{Seng.} *ige* <Har. T. ^{ME 82-4-206-5-42-} *ide* “sahip” ~ *idi* “Tanrı” ~ *ie* “sahip” YÜCE 128, 132 NF 212-8~82-7 *idi* ~ *êde* <DLT *idi* CTD III, 32; <ET. *idi* ED 41a; <Orh. T. *idi* [ê:di] TEKİN 2000, § 56; <AT. ⁵*ê:di* TEKİN 1995, 181) sahip, malik *ê.* si 13
- eger** (<Far.) eğer, şayet e. 55, 62
- êki** (<Doğu T. *iki* ~ *ikki* ECKMANN, § 54/a; <Har. T. ^{ME 8-2} *iki* ^{NF 5-6-6-11} *ekki* ~ *eki* <DLT *ekki* CTD III, 21 <ET. *ekki* ED 101b; *iki*, *eki* GABAIN, § 202; Yenisey Yzt. ^{Tuva 13} *ê:ki* TEKİN 2000, § 11 <AT. ⁵*ê:ki* TEKİN 1995, 181) iki (2) *ê.* (bir *ê.*) 32
- êl(i)g** (<Doğu T. ^{Abuş, 29b/Seng. 112v3} *elik* <Har. T. ^{ME 109-6/NF 29-6} *el(i)g* <DLT *elig* CTD III, 22 <ET. *elig*?*élig* ED 140b <Orh. T. *elig* TEKİN 2000, 243) el *ê.* ige (élgige) 10
- êlt-** (<Doğu T. ^{Abuş, 32b/Seng. 111r20} *êlt-* <Har. T. ^{ME 4-2/NF 29-6} *êlt-* ^{NF 185-3-103-16} *elet-* ~ *elt-* <DLT *élet-* CTD III, 22 <ET. *elt-* ~ *élt-* ED 132a; → *élet-* (?*élt-*) ED 132a <Orh. T. *elt-* ~ *ilt-* [êlt-] TEKİN 2000, § 55) iletmek, götürmek *ê.*-ey 56 *ê.*-ip 74
- êmdi** (<Doğu T. ^{Seng. 114v25} *êmdi* <Har. T. ^{NF 6-3} *êmdi* <DLT *amdi* ~ *imdi* (Oğuz) CTD III, 8 <ET. **am+tu* ED 156b <Orh. T. *amtu* <**am+tu* **am* “şu an” TEKİN 2000, § 179) zf. şimdi, şu an *ê.* 38
- êr-** (<Doğu T. ^{Abuş, 20b ~ 26b} *êr-(di)* ~ *ê-(gen)* <Har. T. ^{ME 206-5} *êr-* ^{NF 273-5} *er-* <DLT *er-* “be, become” CTD III, 25 <ET. ¹*er-* “to be” ED 193b <Orh. T. *er-* TEKİN 2000, § 52) olmak, imek fiili (cevheri fiil) → **ê-** *ê-*-di (‘āşık *ê.*) 48 *ê-*-di (dahye *ê.*) 51 *ê-*-di (dīvāne *ê.*) 47 *ê-*-di (ġālib *ê.*) 31 *ê-*-di (hāşır *ê.*) 7 *ê-*-di (kılmışlar *ê.*) 55 *ê-*-di (kılur *ê.*) 62 *ê-*-di (körmes *ê.*) 43 *ê-*-di (kün *ê.*) 55 *ê-*-di (müştāk *ê.*) 50 *ê-*-di (oçur *ê.*) 1, 23 *ê-*-di (olturup turup *ê.*) 75 *ê-*-di (ser-gerdān *ê.*) 25 *ê-*-di (tēp *ê.*) 32 *ê-*-di (turur *ê.*) 1 *ê-*-di (yalıng *ê.*) 23, 26 *ê-*-di (yığlar *ê.*) 23, 69 *ê-*-di (yoç *ê.*) 47 *ê-*-di (yörür *ê.*) 23, 26 *ê-*-mes mēn 55 *ê-*-miş (yēti kēçe kün *ê.*) 63 *ê-*-se (barur *ê.*) 39 *ê-*-ür (‘āşık *ê.*) 30 *ê-*-ür (bozğan *ê.*)

9 è.-ür (müştāk è.) 30
 è.-ür (üç keçe kundüz è.) 31
est (<Far. *esten*) *esten* fiilinin üçüncü
 teklik kişide aldığı şekil: -Dir,
 vardır
 e. (şod e.) 129a/8
êşik (<Doğu T. ^{Seng. 106v21} *êşik* <Har. T. ^{NF}
 110-9 *êşik* <DLT *êşik* CTD III, 28
 <ET. *êşik* ED 260a <AT. **ê:şik*
 TEKİN 1995, 181; *êşik* “eşik,
 kapı” <**ê:ş-i-k* KAÇALİN, 938)
 kapı è. ke 22, 65 è. ni 19
êşit- (<Doğu T. ^{Seng. 106r13} *êşit-* <Har.
 T. ^{ME 138-5} *êşit-* ^{NF 69-17 ~ 2-6} *êşit-* ~
işit- <DLT *êşit-* CTD III, 28 <ET.
êşid- ED 257b <Orh. T. *eşid-* ~
işid- [êşid-] TEKİN 2000, § 55)

fermān (<Far.) emir, buyruk f. (f. ol) 38
feryād (<Far.) sızlanma, haykırma
 f. 8, 54 f. (f. kı1) 12
ferzend (<Far.) oğul, çocuk

ġāfil (<Ar.) gafil, gafflette bulunan ġ. 8,
 12
ġālib (<Ar.) yenen, alt eden ġ. 31

ḥaber (<Ar.) haber ḥ. (ḥ. kı1) 57 ḥ. ni 62
ḥadd (<Ar.) sınıır, had, derece ḥ. in 15
ḥādīm (<Ar.) hizmet eden ḥ. 51, 54, 55,
 56
Ḥaḳ (<Ar. *ḥaḳḳ*; ö.i.) Allah, Tanrı Ğ.
 38
ḥāl (<Ar.) hâl, durum, vaziyet ḥ. im
 40 ḥ. inġ 28 ḥ. nı 8
ḥalāş (<Ar.) kurtulma ḥ. (ḥ. bol) 21
ḥalk (<Ar.) halk, insanlar ḥ. ı 33
ḥāşır (<Ar.) söyler veya okurken dili
 tutulan ḥ. 7
ḥasret (<Ar.) hasret, özlem, özleyiş ḥ. 71

işitmek, duymak è.-ti 2, 66
êy (<Doğu T. ^{Seng. 56v26} *êy* <Har. T. ^{NF 4-4}
ey <DLT *ay* CTD III, 17 <Uyg. T.
^{2ay} “exclamation” ED 265b) ünl.
 ey! è. 3, 5, 5, 29, 38, 39, 68
eyā (<Far.) ünl. ey! e. 44
eyle- (<**ed+le-*; <Doğu T. ^{Seng. 56r7} *eyle-*
 <Har. T. ^{ME 64-1} *eyle-* <DLT *edle-*
 <*ēd* ~ *ed* “manufactured; good
 omen” CTD III, 19 <Uyg. T.
edle- ED 57a; *edle-* <*e:d* ED 57a;
eyle- “eylemek, etmek, yapmak”
 <**ed+le-* <ÖZYETGİN, 468, ²⁰⁸
eyle- “eylemek” <**ed+le-*
 KAÇALİN, 939) *eylemek*,
 yardımcı fiil e.-nġiz (ma‘zür e.)
 34

F

f. 35 f. i 69 f. im 67
fidā (<Ar.) uğruna verme, kurban
 f. (f. kı1) 21

G/Ġ

ġarīb (<Ar.) zavallı, kimsesiz ġ. 25, 30,
 40
ġūr (<Far.) mezar g. da 74

H/Ḥ/Ḧ

ḥaḩ (<Ar. *ḥaḩḩ*) yazı ḥ. nı (ḥ. boz) 7
ḥatm (<Ar.) son, nihayet; ölüm ḥ. ıġa
 49
ḥayrān (<Ar.) şaşma, şaşkınlık ḥ. (ḥ. ḳal)
 9
ḥayru’l-mü’mīnīn (<Ar.) müminlerin
 hayırlısı ḥ. 77
ḥazret (<Ar.) hazret, saygı ifadesi ile
 büyüklere verilen unvan ḥ. 66, 75
heft (<Far.) yedi h. 61
helāk (<Ar.) helak, yok olma h. (h. kı1)
 62
hem (<Far.) bağ. da, de, ve de h. 60

her	(<Far.) her, bütün, hep; her bir h. 41, 58	hōş	(<Far.) hoş, güzel h. 64
hergîz	(<Far.) asla h. 17	hüb	(<Far.) güzel, hoş, iyi h. 45
hîç	(<Far.) hiç, hiçbir h. (h. nerse) 31	Hudây	(<Far.; ö.i.) Allah, Tanrı H. (yaratılan H.) 20

İ

ışk (<Ar.) aşk İ. 14, 72

i / İ / i

ibret	(<Ar.) ibret, kötü bir olaydan çıkarılan ders İ. (İ. al) 48		(Allah'a) döneceğiz." (K. 2/156) i. 77
iç	(<DLT <i>iç</i> CTD III, 31 <ET. <i>iç</i> ED 17a)	iş	(<Doğu T. ^{Seng.106v2} <i>iş</i> <Har. T. ^{ME2-2/NF16-2} <i>iş</i> <DLT <i>iş</i> CTD III, 35 <ET. ^{1i:ş ~ (? 1i:ş)} "work, labour" ED 254a <Orh. T. <i>iş</i> [İş] TEKİN 2000, § 58 <AT. * <i>iş</i> TEKİN 1995, 182) iş i.i 4 i. ni 12
iç-	(<DLT <i>iç-</i> CTD III, 31 <Uyg. T. <i>iç-</i> ED 19a) içmek i.-ip (ant i.) 34 i.-ti (ant i.) 18		
içün	(<DLT <i>üçün</i> CTD III, 58 <ET. <i>üçün</i> ED 28b; <i>üçün</i> <uç+u+n KORKMAZ, 35) e. için, -den dolayı i. 59	izle-	(<Har. T. ^{KE 3r3/NF 21-11} <i>izle-</i> <AT. * <i>iz</i> TEKİN 1995, 183; → <i>iste-</i> ED 243a; <i>izde-</i> "aramak" <* <i>iz+de-</i> [~* <i>iz+le-</i>] ÖZYZETGİN 241 ⁴⁸⁶) aramak i.-p 15, 21
İmān	(<Ar.) inanma, inanç İ. ğa 73		
innā ileyh rāci'ün	(<Ar.) "Biz O'na		

K / K

kāğaz	(<Far.) kâğıt k. 11		<Doğu T. ^{Seng. 271v14} <i>karanġgu</i> "zulm ve tārık" ^{SS 228} <i>karanġu</i> <Har. T. ^{ME} <i>karanġu</i> ¹⁷⁻⁵ <i>karanġu</i> ^{NF 402-12-229-13} <i>karanġgu</i> ~ <i>karanġku</i> <DLT <i>karanġku</i> (← <i>karanġgu</i> Xc.) < <i>kara</i> "black" [aswad] CTD III, 129 <Uyg. T. <i>karanġu</i> < <i>kara</i> ED 662b; <i>karanġu</i> 'dunkel, finster' < <i>kara</i> VeeWT 236b-237a; TMEN III, 1448; Osm. <i>karañu</i> "karanlık" <T. ve Mo. <i>kara</i> + Mo. <i>ñu(+i)</i> → Mo. <i>haranggu</i> , <i>haranggui</i> "karanlık" (Lessing, 935a) TUNA 1972, 227 ₂₂ ; <i>karanġgu</i> "karanlık" < <i>kara+ñgu</i> KAÇALIN, 953) karanlık
kal-	(<DLT <i>kal-</i> CTD III, 124 <ET. <i>kal-</i> ED 615b; Yenisey Yzt. ^{Elegest} ¹⁹ <i>kāl-</i> TEKİN 2000, § 10, § 45 <AT. * <i>kāl-</i> TEKİN 1995, 173; <i>qal-</i> BERTA, 2.67) kalmak k.-dı 11 k.-dı (hayrān k.) 9 k.-dı (kātā k.) 14 k.-ğay mēn (maħrūm k.) 46 k.-ur sēn 36		
kalem	(<Ar.) kalem, yazı yazma aracı k. ni 6		
kan	(<DLT <i>kān</i> CTD III, 126 <ET. <i>ka:n</i> ED 629b <AT. * <i>kān</i> TEKİN 1995, 173) kan k. (k. yaş) 66 k. (yüregi k. tol) 54 k. (yüzleri k. bol) 55		
karanġu	(< <i>kara</i> 'kara' + Mo. + <i>ñgu</i> ;		k. (k. öy) 18, 19

- karangu öy:** zindan
- karār** (<Ar.) karar, durma; sabır k. (k. kı) 17 k. 1 47 k. 1m 13
- kārvān** (<Far.) kervan, kafile k. 33, 42
- kārvānī** (<Far. *kārvān*+ *-ī*) kervanı/ kafileyi oluşturan yolculardan her biri k. din 32 k. ğa 43 k. ler 27, 31, 35, 41, 42, 44
- kat** (<Uyg. T. *kat* ED 593b) ön, huzur k. ında 1
- kat-** (<Doğu T. ^{Seng.265v5} *kat-* “saht şoden” <DLT *kat-* “be hard” CTD III, 133; <Uyg. T. ²*kat-* “to be hard, firm, tough” ED 595b; *kat-* “katlaşmak, sertleşmek” ÖZYETGİN, 500₂₆₂) katlaşmak, katı olmak k.-a (k. qal) 14
- kata kal-:** kaskatı kesilmek, donup kalmak
- kayda** (<kay [*<kanyu <*ka*] ‘hangi’ +da; <Doğu T. ^{Abuş. 147b} *kayda* “kanda” <DLT *kayda* ~ *kanda* ~ *kayüda* “where?” CTD III, 126 <ET. *kayda* ED 675a; <³*kay* ED 674a See *ka:nyu:* ED 632b; *kanyuda* GABAIN, § 194; *kay/kayu* “hani, hangi?” +da <*ka ECKMANN, § 64/c; <*ka GÜLENSOY 2007, 706; → Abuş. 147a *kay* ~ *kayu* “kankı”; *kay* “hangi(si), nere” <*kanyu*, *kayu* “hangisi” <*kanyu*; KAÇALIN, 956, 957) zm. nerede, hani k. 13
- kaysı** (<kay [*<kanyu <*ka*] ‘hangi’ +sı; <Doğu T. ^{Abuş. 147a} *kaysı* “kankı”; → Abuş. 147a *kay* ~ *kayu* “kankı”; ET. ³*kay* ED 674a See *ka:nyu:* ED 632b; *ka: *kanyu* ~ *kayu* ~ *kayo* (Br.) GABAIN, § 194; *kaysı* <*kay/kayu* “hani, hangi?”+sı <*ka ECKMANN, § 64/c; <*ka GÜLENSOY 2007, 706; *kay* “hangi(si), nere” <*kanyu*, *kayu* “hangisi” <*kanyu*; KAÇALIN, 956, 957) zm. hangi(si) k. 30
- kébi** (<ET. *ki:b+i* ED 686a; <AT. **ké:p* TEKİN 1995, 182) e. gibi k. 9
- kéçe** (<kéç+e; <Doğu T. ^{Seng. 312v8} *kéçe* “şeb” <Har. T. ^{ME 46-42} *kéçe* ^{NF 15-9} *kéçe* <DLT *kéçe* “night” CTD III, 99 <ET. ³*kéçe* <²*ké:ç-* (*gé:c*) “to be late” ED 694b <Orh. T. *kiçe* [kê:çe] TEKİN 2000, § 55 <AT. **ké:çe* TEKİN 1995, 182; *kiçe* <*kiç* “late” +e “ancient suffix of the adverbs”: Orkh. *kiçe* “in the evening” (> Trkm. *gıce*, Az. *gece*, Turk. *gece* “night”) <AT. *kiçe* “late” in the phrase *ür kiç* “a long time” <*kēç TEKİN Mak. I, 293) gece k. 75 k. (k. kündüz) 53 k. (üç k. kündüz) 31 k. (yėti k. kün) 63 k. (yėti k. kündüz) 37
- kefk** (<Far.) köpük k. i 25
- kél-** (<Doğu T. ^{Seng. 315v8} *kél-* <Har. T. ^{ME} ^{137-2/NF 438-17} *kel-* <DLT *kel-* CTD III, 100 <ET. *kel-* ED 715b <Orh. T. *kel-* TEKİN 2000, § 52; *kel-* BERTA, 2.49) gelmek k. 39 k.-di 51, 56, 57, 59, 61 k.-eyin 58 k.-ip 27 k.-se (ecel k.) 46 k.-ür 77
- kéltür-** (<kél- ‘gelmek’ -tür-; <Doğu T. ^{Seng. 315v29} *kéltür-* <Har. T. ^{ME} ⁵⁻³ *kéltür-* ^{NF 161-11-341-8} *kéltür-* ~ *keldür-* <DLT *kéltür-* <*kel-* CTD III, 101 <ET. *kéltür-* (*g-*) <*kel-* ED 716b; *kéltür-* ~ *kelür-* “getirmek” <*kel-tür-* ÖZYETGİN, 512₂₈₂) getirmek k. (āşinā k.) 5
- āşinā kéltür-:** ortaya çıkarmak k.-di 32, 67
- kemīne** (<Far.) âciz, hakir; zavallı k. 56
- kenār** (<Far.) kenar, kıyı k. ğa 43
- kervān** (<Far.) kervan, kafile k. 26
- két-** (<Doğu T. ^{Seng. 311v2} *két-* <Har. T. ^{ME} ²¹⁻³ *kit-* ^{NF 356-16} *két-* <DLT *két-* CTD III, 104 <Uyg. T. ²*két-* (*g-*) “to go” ED 701a <AT. **ké:t-* TEKİN 1995, 182; *ket-* BERTA, 2.51) gitmek k.-ti (özündin k.) 66

- kıbâb** (<Ar.) bodrum, mahzen k. 19
- kıl-** (<DLT *kıl* CTD III, 136 <ET. *kıl*- ED 616a; *qıl*- BERTA, 2.70) I. yapmak, oluşturmak, inşa etmek k.-ay 70 k.-ay (ne k.) 24 k.-ayın 58 k.-ayın (neçük k.) 15 II. kılmak, etmek, yardımcı fiil k.-ay (haber k.) 57 k.-ayın (taleb k.) 15 k.-ayın (fidâ k.) 21 k.-dı (feryâd k.) 12 k.-dı (nazar k.) 69 k.-dı (nevha k.) 20 k.-dı (pâre k.) 8 k.-dı (sefer k.) 67 k.-dı (selâm k.) 65 k.-dı (zârî k.) 20 k.-dim (kurbân k.) 73 k.-ğan (sefer k.) 62 k.-ıp (zerî k.) 76 k.-mas (karâr k. mên) 17 k.-mas sên (yâd k.) 76 k.-mışlar êrdi (rıhlet k.) 55 k.-ur (rüşen k.) 3 k.-ur êrdi (helâk k.) 62
- kıstama-** (<kıs- 'kısmak, sıkmak' -ta- -ma-; <Doğu T.^{SS} 247 *kıstamağ* "şitâb ve 'acele ve sür'at itmek" <Har. T.^{ME} 24-1 *kısta*- "ısrar etmek" YÜCE 144; Kıp. T.^{CC} *kısta*- 1. "sıkıştırmak, kilitlemek" ^{İM} 2. "müsadere etmek, el koymak" KTS 146) ısrar etmemek k.-nğiz 33
- kim** (<DLT *kim* "who; whoever" CTD III, 106 <ET. *kim* ~ *kem* ED 720b <Orh. T. *kem* TEKİN 2000, § 52) bağ. ki k. 31, 49, 51, 66, 69 k. 14 k. (her ne k.) 41
- kin** (<*ki+n; → DLT *erki* "or not?", *erinç* "perhaps" <er- "be, become" CTD III, 25) e. "yoksa, acaba" anlamında şüphe ve tereddüt bildiren edat k. (bar mu k.) 29
- kir-** (<DLT *kir*- CTD III, 107 <ET. *kir*- ED 735b <Orh. T. *kir*- [kîr-] TEKİN 2000, § 58 <AT. *kîr- TEKİN 1995, 183; *kir*- BERTA, 2.53; *kir*- "girmek, dâhil olmak" <*kîr- ÖZYETGİN, 538₃₂₆; *kir*- "girmek" <*kîr- KAÇALİN, 962) girmek k.-di 49, 58 k.-diler 68 k.-er 44 k.-ey 45, 57, 64 k.-ip 59
- kişen** (<Doğu T.^{Seng} 315r13 *kişen* "zincîr" <Kıp. T. ^{CC}KI/TA/TZ *kişen* "köstek, ayakbağı", ^{KI} *kişenle*- "atın ayağına bağ vurmak" KTS 150 <DLT *kişe-n* CTD III, 107 <Uyg. T. *kişen*- <*kişe*- ED 754a; CC *kişen* "köstek, bukağı, atın ayağına vurulan zincir" (Lat. *trauce*, Far. *işkil*) ARGUNŞAH, GÜNER 506 كيشن *kîshen* "a tether; lead (mineral)" STEINGASS 1069b) zincir, köstek, yular k. (k. sal) 18
- kişen sal-**: bağlamak (<Ar.) kitap, yazılı eser k. 6, 10
- kol** (<DLT *köl* CTD III, 141 <ET. *ko:l* ED 614b <AT. *köl TEKİN 1995, 178) el k. 19 k. (k. sal) 68 k. in 64 k. un 56
- korq-** (<*korı- 'korumak' -k-; <DLT *korq-* CTD III, 143 <ET. *kork-* ED 651b <Orh. T. *korq-* <**korı-k-* <**korı-* "korumak" TEKİN 2000, § 221 <AT. **kōri-* TEKİN 1995, 178; *qor(x)q*-BERTA, 2.76; *korq-* <**korı-k-* OTWF II, 646; *korq-* "korkmak" <**korı-k-* ÖZYETGİN, 547₃₄₁; *korq-* (*unç*) "korku" <*kōri-k-* (-^un-ç) KAÇALİN, 964) korkmak k.-ar mên 45
- ko-y-** (<*ko- 'koymak, bırakmak' -d-; <DLT *kōd-* ~ *ko-y-* <**ko-* CTD III, 140 <ET. *kot-* ~ *ko:d-* <**ko:-* ED 595b <Orh. T. <**ko-d-* TEKİN 2000, § 219; *qoy-* BERTA, 2.77; *kot-* ~ *ko:d-* <**ko:-* ED 595b; *ko-y-* "koymak, bırakmak" <*kod-* ÖZYETGİN, 551₃₄₆; *ko-y-* "koymak, terk eylemek" <*ko-d-* KAÇALİN,

- 966 koymak *ķ*-dı (gürda *ķ*.) 74 *ķ*-dı (yābāne *ķ*.) 22 *ķ*-dı (yerge yüz *ķ*.) 21 *ķ*-dı (yüz yerge *ķ*.) 12 *ķ*-dı (yüzün yüzige *ķ*.) 52
- könğ(ü)l** (<DLT *könğül* CTD III, 109 <ET. *könğül* ED 731b) gönül k. üm (könğlüm) 14 k. ümni (könğlümni) 3
- köp** (<DLT *köp* “thick, dense”; *ķop* “a great deal, very” CTD III, 110, 142; KB₄₂₁ *köp* <Uyg. T. ¹*köp* “much, a great deal, many” ED 686b <Orh. T. *ķop* <*ķo-p* <**ķo-* “koymak, bırakmak” TEKİN 2000, § 215) çok k. 34
- kör-** (<DLT *kör-* CTD III, 110 <ET. *kör-* ED 736a; *kör-* BERTA, 2.57) görmek
k.-di 7, 8, 11, 12, 18, 26, 27, 60, 65, 75
k.-düm 53 k.-ey 61 k.-mes érdi 43 k.-mes mèn 17
- körme-** (<*kör-* ‘görmek’ -me-; → <ET. *kör-* ED 736a) görmemek k.-dim 70 k.-miş 63
- köter-** (<Doğru T._{Seng.} 302v27 *köter-* <Har. T. ME 60-6-8-2 *köter-* ~ *kötür-* <DLT *kötür-* CTD III, 111 <ET. *kötür-* (*kötör-*; g-) ED 706a; OTWF II, 718; *köter-* <*köt+e-r-* ve *kötür-* <*köt-ü-r-* ya da *kötür-* > *köter-* krş. Mo. *köte-*, *köter-* “yükseltmek”, *kötel* “basık dağ vadisi” (Räsänen, *Wb.*, 294) ERASLAN 1999, 349, 350; *kötür-* “götürmek” <**kötür-* ÖZYETGİN, 562₃₆₄; *köter-* “götürmek, kaldırmak” <**köter-* KAÇALİN 969) kaldırmak, taşımak
k. 74 k.-di 22, 52, 66
- köy-** (<DLT *köy-* ~ *kön-* (Argu) CTD III, 112 <Uyg. T. ²*küy-* ED 754b <*küñ-* ED 726b; *küy-* “yanmak” <**küny-* KAÇALİN, 972; → *küy(ün)-* “yanmak” <**küñ-* ÖZYETGİN, 576₃₉₀) yanmak k.-eyin 72
- köz** (<DLT *köz* CTD III, 112 <ET. *köz* ED 756b) göz k. din 66 k. ünğ 52
- küdek** (<Far.) çocuk k. 5, 39, 61
- ķul** (<DLT *ķul* CTD III, 146 <ET. *ķul* ED 615a <Orh. T. *ķul* TEKİN 2000, § 50) kul *ķ*. 77
- ķulun** (<Kıp. T. ^{KI/TA} *ķulun* “bir yaşındaki at” KTS 162; <DLT *ķulun* CTD III, 146; <ET. *ķulun* “a foal” ED 622b) tay
ķ. um 67
- ķurān** (<Ar. *ķur’ān*; ö.i.) Kur’an-ı Kerim, dört kutsal kitaptan Hz. Muhammed’e ineni *ķ*. 77
- ķurbān** (<Ar.) kurban, bir gaye uğruna feda olma *ķ*. (*ķ* *ķıl*) 73
- kün** (<DLT *kün* “sun; day” CTD III, 114 <ET. *kün* ED 725a; <Orh. T. *kün* [kün] TEKİN 2000, § 62; <AT. *kün TEKİN 1995, 185) gün k. 9, 43, 55, 77 k. (yèti k. tün) 70 k. (yèti kèçe k.) 63 k. lerde (k. bir kün) 1
- kündüz** (<kün ‘gün’ +tüz; <DLT *kündüz* <*kün* “sun; day” CTD III, 114 <ET. *küntüz* <*kün* ED 729b) gündüz k. (kèçe k.) 53 k. (üç kèçe k.) 31 k. de (yèti kèçe k.) 37
- küni** (<kün ‘gün’ +i; → <DLT *kün* “sun; day” CTD III, 114 <ET. *kün* ED 725a) her gün k. 33

M

- mahrüm** (<Ar.) mahrum, yoksun
m. (m. bol) 71 m. (m. *ķal*) 46
- manğa** zm. bana; → *mèn* m. 5, 30, 34
- ma’zür** (<Ar.) özü, kusuru olan m. (m. eyle) 34
- mātem** (<Ar.) matem, yas m. i 60

- Medīne** (<Ar.; ö.i.) Medine şehri M. ge 37, 42
- mèn** (<Har. T. ^{ME 24-6/NF 2-7} *men* <DLT *men* (Türk) ~ *ben* (Oğuz) CTD III, 118 <ET. *ben* ED 346b ~ *men* ED 766b <Uyg. T. *men* ~ *min* GABAIN, § 189 <Orh. T. *ben* ~ *men* TEKİN 2000, § 271/1; Ana Altayca *bi+(*n*) “ben” krş. Tü. *ben* “ben”, Mo. *bi* “ben” Mançu *bi* “ben” TEKİN Mak. I, 119) I. zm. ben m. 13, 17, 20, 24, 30, 45, 46, 56, 62, 64
II. 1. teklik kişi veya bildirme ifadesi
m. (‘aşık m.) 20 m. (aysam m.) 62 m. (bī-ṭāḳat m.) 17 m. (ermes m.) 56 m. (ḥādīm m.) 56 m. (ḳalğay m.) 46 m. (ḳılmas m.) 17 m. (ḳorḳar m.) 45 m. (körmes m.) 17 m. (minmes m.) 41 m. (yèmes m.) 17, 32 m. (yörür m.) 40
- merd-āne** (<Far. *merd* + *-āne*) mertçe, erkeğe yaraşır biçimde m. 73
- mescid** (<Ar.) secde edilen, namaz kılınan yer, küçük cami m. 57 m. e 67 m. ge 58, 64
- meşgûl** (<Ar.) meşgul, bir iş görmekte olan
m. (m. bol) 73
- miḥnet** (<Ar.) eziyet, sıkıntı m. 71
- nā-dān** (<Far. *nā-* + *dān*) bilmez, cahil n. 16, 36
- nā-gāh** (<Far. *nā-* + *gāh*) ansızın n. 26
- nā-geh** (<Far. *nā-* + *geh*) ansızın n. 46
- nā-ḥōd** (<Far. *nā-* + *ḥōd*) kendinden geçmiş, baygın n. 52
- nā-resīde** (<Far. *nā-* + *resīde*) buluğa ermemiş, çocuk n. 25
- naẓar** (<Ar.) bakma, bakış n. (n. kıl) 69
- ne** (<Doğu T. ^{Seng. 322r3} *nē* <Har. T. ^{ME} *ne* <DLT *ne* “what, what 175-7/NF 8-9
- min-** (<Doğu T. ^{Abuş. 174b/Seng. 321r14} *min-* ; <Har. T. ^{KE 158r4 ~ 78v13/NF 374-2 ~ 415-4} *min-* ~ *mün-*; <DLT *mün-* CTD III, 120; <ET. *bin-* ED 348a; <AT. **bīn-* TEKİN 1995, 183) binmek m. 41 m.-mes mèn 41
- mişlī** (<Ar. *mişl*+(-ī) miktar; çok (fazla) m. (m. dīvāne) 47
- miz** z. biz → **biz**
- mu** (<DLT *-mu/-mü*; ~ *-mi* “interrogative” CTD III, 119 <ET. *mU* GABAIN, § 356; <Orh. T. *mU* TEKİN 2000, 250) soru edati m. (bar m.kin) 29
- Muḥammed** (<Ar.; ö.i.) Hz. Muhammed, İslam peygamberi M. 2, 6, 10, 24, 28, 29, 30, 50, 56, 65, 76 M. din 18, 46 M. ge 56
M. niñg 7, 39, 69
- munda** zm.bunda, burada; → **bu**
- mundın** zm. bundan, buradan; → **bu**
- munğluğ** (<Doğu T. ^{Seng. 320v25} *munğluğ*; <Har. T. ^{ME 76-4} *munğlu* ^{NF 286-6} *munğluğ*; <DLT *munğ+luğ* CTD III, 120; <ET. *munğ+luğ* ED 769a; *buñluğ* → *munğluğ* ED 351a) kederli, tasalı
m. (m. cān) 72
- muni** zm. bunu → **bu**
- müştāk** (<Ar.) özleyen, can atan, göreceği gelen m. 30, 50
- N**
- a!” CTD III, 121 <ET. *ne*: ED 774a; *ne* GABAIN § 195 <Orh. T. *ne* TEKİN 2000, § 275/2 <AT. *nē TEKİN 1995, 181) zm. ne n. 2, 3, 27, 28, 41, 58, 63
n. (n. kıl) 24
- neçük** (<ne ‘ne’+çe+ök ‘kuvvetlendirme edati’; <Doğu T. ^{Abuş. 178b/Seng. 322r8-13} *nēçük* <Har. T. ^{NF 202-10} *neçük* <DLT *neçük* “why” <*ne* CTD III, 121 <ET. *neçük* ED 775b; GABAIN,

- § 195; <Orh. T. *neçök* <*neçe+*ök* TEKİN 2000, § 275/5; *nëçük* “ne için, nice” <*në*+*çe* *ök* KAÇALİN, 978) I. sf. ne kadar, nasıl n. (n. ‘āşık) 48
II. zf. nasıl n. (n. kı1) 70 n. (n. kı1) 15
- nedāmet** (<Ar.) pişmanlık n. 71
- nerse** (<ne ‘ne’ + er-se ‘ise’; <Har. T._{ME192-2-} 1-8 *ne erse* ~ *nërse* NF 11-13-121-11 *nerse* ~ *nerse*; *ne:rse* <*ne*: +*erse* ED 774b) nesne, şey n. (hıç n.) 31
- n’ët-** (<ne + ët-; → <ET. *ne*: ED 774a; ET. *ë:t-* ED 36b; Yenisey Yzt. *ë:t-* TEKİN 2000, § 56; <AT. **ë:t-* TEKİN 1995, 182) ne yapmak n.-eyin 72
- nevha** (<Ar.) yüksek sesle ağlama, feryat figan n. (n. kı1) 20
- O**
- oğlan** (<ET. *oğul*+*an* ED 83b; TMEN II, 498, 502) oğlan, çocuk o. 1, 2, 7, 8, 9, 11, 12, 16, 20, 27, 29, 32, 33, 36, 39, 39, 42, 45, 44, 49, 49, 52, 51, 53, 65, 66, 69, 72, 74 o. dim 48 o. ğa 41, 44, 49
o. nı 26, 27 o. nınğ 64
- oğ(u)l** (<DLT *oğul* CTD III, 38 <ET. *oğul* ED 83b; TMEN II, 498, 502) oğul, çocuk
o. ı (oğlı) 47 o. nı 18
- oğ** (<ET. ²*oğ* ~ *ök* ED 76b; <Orh. T. *oğ* ~ *ök* TEKİN 2000, § 378) e. kuvvetlendirme edatı, hemen o. (revān o.) 65
- oğu-** (<oğı-; <DLT *oğı-* “call; read” CTD III, 42 <Uyg. T. *oğı-* ED 79a; *oğı-* BERTA, 2.61; *oğı-* “okumak” <oğı- “çağırma” krş. Hal. *hoku-*, *hoko-* “lesen, singen” (WChal. 134) ÖZYETGİN, 582₄₀₁) okumak o.-r 1 o.-r 23
- ol** (<DLT *ol* CTD III, 39 <ET. *ol* ED 123a; GABAIN, § 190; <Orh. T. *ol* TEKİN 2000, § 271) I. zm. o o. 60
o. (**anınğ** <*a+ninğ; <DLT *anig* ~ *anınğ* ~ *anınğ* (Genitive) CTD III, 39 <ET. *anıy* ED 123a; GABAIN, § 190) I. zm. 14, 25
o. (**anı** <*a+nı; <DLT *anı* (Accusative) CTD III, 39 <ET. *anı* ED 123a; GABAIN, § 190; <Orh. T. *anı* TEKİN 2000, § 272) 15, 17, 19, 21, 62
o. (**anğa** <*a+n+ğa; <DLT *anğar* (Dative) CTD III, 39 <ET. *anğar* ~ *anğa* ED 123a; GABAIN, § 190; <Orh. T. *anğar* (*an+*gar*) TEKİN 2000, § 272) 18
o. (**anda** <*a+n+da; <DLT *anda* (Locative) CTD III, 39 <ET. *anda* ~ *anta* ED 176b; *anda* ~ *anta* ~ *antada* GABAIN, § 190; <Orh. T. *anta* TEKİN 2000, § 272) 13, 36, 37
II. sf. o o. 16, 25, 25, 29, 29, 43, 51, 54
- ol-** (<ET. *bol-* ED 331a) olma, yardımcı fiil o.-updur (fermān o.) 38
- oltur-** (<DLT *oltur-* <*ol- “sit” CTD III, 40 <ET. *oltur-* ED 133b; → Uyg. T. *olur-* ED 150a <Orh. T. *olor-* “oturmak” <*ol- → *olgurt-* “oturmak” <*olğur- <*ol- TEKİN 2000, § 225, § 227; *oltur* ‘sitzen’ <*olu-tur ‘siedend bleiben’ VeeWT 361a; *oltur-* ~ *olor-* OTWF II, 780₅₁₅; *olğur-* “oturmak” <*oltur-* ÖZYETGİN, 583₄₀₃; *oltur-* “oturmak” <*ol-tur-* krş. *atla-* ‘atlamak’

- <*alt+la-, getir- 'getirmek' <kel-tür- → *ol(w)- "sitzen" (BERTA) KAÇALİN, 980₇₇₁₁) oturmak o.-dı 33, 59 o.-dılar 68 o.-up turur êrdi 75
- öl-** (<DLT öl- CTD III, 47 <ET. öl- ED 125b; öl- BERTA, 2.65; öl- "ölmek" <?*höl- krş. Hal. hil-, hel- (WChal. 132) ÖZYETGİN, 595₄₂₂) ölmek ö.-ey 40
- 'ömr** (<Ar.) ömür, yaşam 'ö. ünğ 76
- öt-** (<DLT öt- "pierce, pass through" CTD III, 49 <Uyg. T. öt- ED 39a) (zaman, ömüz) geçmek ö.-ti ('ömr ö.) 76
- öy** (<Doğu T. _{Abuş. 54b/Seng. 92r15/ŞS 42} öy;
- pāre** (<Far. pār+ e) parça p. (p. kıl) 8
- pervāy** (<Far.) korku p. 48
- peygamber** (<Far.) peygamber →
- resül** (<Ar.) elçi, peygamber r. 59, 67 r. ğa 55 r. nı 61, 62, 63 r. niñğ 47, 50
- revān** (<Far.) zf. hemen, derhal r. (r. ok) 65
- riḫlet** (<Ar.) göç etme, ölme r. (r. kıl) 55
- sağın-** (<Doğu T. _{Abuş. 123a} sağın- <Har. T. _{KE 67r18-248v14} sakın- ~ sağın- <DLT sak-'n- CTD III, 152; <ET. sa:k-'n- ED 812b; *sak-'n- [sākın-] TEKİN 2000, § 224, § 45; <AT. *sā- "saymak, hesap etmek", *sāk- TEKİN 1995, 174) düşünmek, sanmak s.-dı 50
- şahābe** (<Ar.) sahabe ş. ler 59
- sal-** (<DLT. sal- CTD III, 153 <Uyg. T. **ot** (<DLT öt "fire" CTD III, 43 <ET. o:t (o:d) ED 34b <Orh. T. ot [öt] "ateş" TEKİN 2000, 49 <AT. *höt TEKİN 1995, 177) ateş, od o. ı 14 o. ığa ('ışk o.) 72
- Ö/Ö**
- <Har. T. _{ME 42-1} ew _{NF 18-17} ew; <DLT ew ~ ew (Türk) ~ ev (Oğuz) CTD III, 30 <Uyg. T. e:w ED 3b; <Orh. T. eb TEKİN 2000, § 52, 242) ev, mekân
- ö. ge (karanġu ö.) 18, 19
- öz** (<DLT öz CTD III, 50 <ET. ö:z ED 278a <AT. *öz TEKİN 1995, 183) zm. öz, kendi ö. i 22 ö. ündin (ö. kêt) 66
- P**
- peygāber** p. niñğ 49
- peygāber** (<Far.) peygamber →
- peygamber** p. niñğ 60
- R**
- ruḫşat** (<Ar.) izin, müsaade r. 58 r. (r. bër) 49
- rūşen** (<Far.) aydın, belli, meydanda, açıklık
- r. (r. kıl) 3
- S**
- sal-** ED 824b) salmak, bırakmak s.-dı 18, 19, 19 s.-dı (kişen s.) 18 s.-dılar (köl s.) 68
- sāle** (<Far.) sene, yıl s. 61
- saṅga** zm. sana; → sèn
- sargār-** (<sariġ 'sarı' -ar-; <DLT sargār- <sariġ CTD III, 155 <ET. sariġar- <sariġ ED 849a; sargār- "sararmak" <*sār+ġ+ar- KAÇALİN, 991) sararmak s.-ıp 25
- sefer** (<Ar.) yolculuk, göç etme **mec.**

- ölmek
s. (s. kı1) 62, 67
- selām** (<Ar.) selam s. (s. kı1) 65
- sèn** (<Har. T._{ME 107-6/NF 6-7} *sen* <DLT *sen* ~ *sé:n* (Kençek) CTD III, 158 <ET. *sen* ED 831b; GABAIN § 189 <Orh. T. *sen* TEKİN 2000, § 271; Ana Altayca **si+(n)* “sen” krş. Tü. *sen* “sen”, Mo. *çi* “sen” <**ti* (**si*), Mançu *si* “sen” TEKİN Mak. I, 119) I. zm. *sen* s. 35, 76 s. (**sèni** <ET. *sen+ni* ED 831b; GABAIN § 189; <Orh. T. *sini* TEKİN 2000, § 271/3) 58 s. (**sanğa** <sen+ge; <DLT *sanğa* (Dative) CTD III, 158 <ET. *sanğa* ED 831b; <Uyg. T. *sanğa* ~ *senge* GABAIN § 189; <Orh. T. *sanğa* TEKİN 2000, § 271/4) 27 II. 2. teklik kişi ve bildirme ifadesi s. (almas s.) 36 s. (aytur s.) 28 s. (bî-hüş s.) s. (bî-ķarār m.) 28 52 s. (ķalur s.) 36 s. (ķılmas s.) 76 s. (sorar s.) 3 s. (turmas s.) 76 s. (tèyür s.) 28 s. (yörür s.) 37
- sèni** zm. *seni* → **sèn**
- ser-gerdān** (<Far. *ser+gerdān*) şaşkın, etkilenmiş s. 25
- sırr** (<Ar.) sır, esrar s. ın 55
- sihr** (<Ar.) sihir, büyü s. 5 s. (s.-i cādū) 4 s. niñg 4
- siz** (<DLT *siz* CTD III, 164 <ET. *siz* ED 860a; <Uyg. T. *siz, sizler* GABAIN, § 189; <Orh. T. *siz* TEKİN 2000, § 272 GT. *siz* <**si+z* // Çuv. *sîr; es îr* “siz” <**si+r* = Mançu-Tunguz *si* “sen” Mo. *çi* “sen” <**ti* (s//t nöbetleşmesi) TEKİN Mak. II, 578₂) I. zm. *siz* s. 34, 45 s. ge 39 s. niñg 40 II. 2. çokluk kişi ve bildirme ifadesi s. ler (ayta s.) 45 s. ler (dèp s.) 45 s. ler (dèr s.) 63 s. ler (ferzendi s.) 69 (<Uyg. T. *soğ* ED 832b) son, akıbet s. uñgda 24
- sonğ** (<Doğu T._{SS188} *soramak* “suâl, ve taħķik ve tefahhuş itmek,ecessüs ve mu‘âyene, hâķır sormak” <Har. T._{KE 133r18} *sora-* <ET. ²*so:r-* “to ask (a question); to inquire” ED 843b-844a <AT **sör(a)-* TEKİN 178; Özb. *sora-* “ma‘lumât âliş, biliş üçün savâl bilân mürâcaat qilmâq” ÖTİL II, 98; YUyg. *sorimak* İL 632b; *sorumak* ~ *sorimak* “sormak, istemek” NECİP, 359; *soramak* SHAW, 124; *sor-* “sormak” <**sör-* ÖZYETGİN, 629₄₈₇; → *sor-* “sormak” <*sör(a)-* KAÇALİN, 997) sormak s.-p 15 s.-r sèn 3 s.-y 13
- söz** (<DLT *söz* CTD III, 165 <ET. *sö:z* ED 860b; *söz* <**sö-z* TEKİN Mak. I, 239₆) söz s. (s. ay) 41
- Ş**
ş. 1 31
- şod** (<Far. *şoden*) olmak ş. (ş. est) 129a/8
- şük** (<Ar.) şükür, minnetarlık ş. 53
- T / T**
63, 70 t. dın 48
- tā** (<Far.) e. -e kadar, -e dek t. 17
- ta‘ām** (<Ar.) yemek, aş ş. 17, 32, 35, 36, tākāt (<Ar.) takat, güç t. ım 24
- şāh-zāde** (<Far. *şāh+zāde*) şehzade ş. ler 68
- şehr** (<Far.) şehir ş. ge 38, 44, 49
- şehrī** (<Far. *şehr+i*) bir şehir ş. ge 43
- şevķ** (<Ar.) şiddetli arzu, neşe, sevinç
- tākāt** (<Ar.) takat, güç t. ım 24

- ta'leb** (<Ar.) talep, istek; arama t. (t. kıl) 15
- ta'kı** (<ET. *ta'kı* (*d-*) <*ta'k-ı* ED 466a) e. kuvvetlendirme edatı, da/de t. 6, 10
- tamām** (<Ar.) tamam, son t. 129a/8
- ta'ngla** (<ta'ng 'tan, seher' +la; <ET. *ta'ngla* <*ta'ng* DS 532; *ta'ngla* ED 516b → <DLT *ta'ng* "dawn" CTD III, 177; *ta'ng* ED 510b; *ta'ngla* <*ta'ng*'tan, seher'+la ÖNLER, 14; *ta'ngla* "erte" <*ta'ng*+la KAÇALIN, 1006) yarın, ertesi gün t. 44, 45 t. sı 6, 10
- tap-** (<DLT *tap-* "find" CTD III, 177 <Uyg. T. ²*tap-* "to find" ED 435b; *tap-* BERTA, 2.100) bulmak, elde etmek t.-ayın 15, 21
- taş** (<DLT *tāş* "outer (garment); open country; foreign land" CTD III, 180 <ET. ¹*taş* (?*d-*) "outside" ED 556b) dış, dışarı t. ka 42
- tāze** (<Far.) taze, yeni t. (t. bol) 60
- tê-** (<ET. *tê-* ED 433b; <Orh. T. *te-* ~ *ti-* [tê:-] TEKİN 2000, § 56; <AT. **tê-* TEKİN 1995, 182) demek, söylemek, anlatmak t.-di 2, 3, 8, 12, 13, 15, 16, 17, 20, 24, 27, 28, 29, 30, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 44, 45, 46, 50, 52, 52, 53, 55, 57, 57, 61, 63, 64, 65, 67, 67, 68, 70, 71, 75 t.-diler 35, 41 t.-p 16 t.-p êrdi 32 t.-yür sên 28
- temmet** (<Ar.) f. bitti, tamamlandı t. 129a/8
- ten** (<Far.) ten, beden, vücut t. 14 t. din 46
- teşvîş** (<Ar.) karıştırma, karmakarışık etme t. (t. bër) 34
- Tevrît** (<Ar.; ö.i.) Tevrat, dört kutsal kitaptan Hz. Musa'ya ineni t. 1
- têwe** (<Doğu T. ^{Seng. 203r2-3} *têwe* ; <Har. T. ^{NF 20-6} *tewe*; DLT *tewe* ~ *deve* CTD III, 188; <ET. *teve*: (*deve*:) ED 436a → *tevey* (*d-*) ED 447b; <Orh. T. *tebe* ~ *tebi* TEKİN 2000, 254) deve t. ge 41
- tin-** (<Doğu T. ^{Seng. 200v20} *tin-* < Har. T. ^{ME 39-7} *tin(dur)-* - ^{NF 378-14} *tin(dür)-*; Kıp. T. ^{CC/KI} *tin-* KTS 274; <DLT *tin-* CTD III, 190; <Uyg. T. *tin-* ED 514a; <AT. **tîn-* TEKİN 1995, 176) dinmek, dinlenmek, durmak t.-may 37, 69 t.-mayın 23
- tik-** (<ET. *tik-* (*d-*) ED 476b) dikmek t.-ti (yüzni yêrge t. → *közin yêrke tikti* 'fastened his eyes on the ground' KB 769, 956 ED 476b) 51
- yüzni yêrge tik-:** yere bakmak, gözlerini kaçırmak, yüzünü çevirmek
- tile-** (<til 'dil' +e-; <DLT *tile-* CTD III, 190 <ET. *tile-* <*til* ED 492a; *tilä-* BERTA, 2.106; *tile-* ~ *dile-* "istemek, arzu etmek" <*til*+e- ÖZYETGİN, 666⁵⁵³; *tile-* "dilemek" <*til*+e <*til*KAÇALIN, 1016) dilemek, istemek t.-p 58
- tiz** (<DLT *tiz* CTD III, 192; <ET. *ti:z* (*d-*) ED 570b <AT. *tîz TEKİN 1995, 183) diz t. inde 75
- tîz** (<Far.) çabuk, hızlı t. 13
- tol-** (<ET. *tol-* ED 491a; <AT. **töl-* TEKİN 1995, 178) dolmak t.-dı 54
- tur-** (<DLT *tur-* "stand up; rise (mist)" CTD III, 200 <ET. *tur-* ED 529b; *tur-* BERTA, 2.114) I. durmak, kalmak, bulunmak t.-dıldı 57 t.-mas sên 76 t.-up 60 t.-ur (t. êrdi) I II. süreklilik, devamlılık bildirir t.-ur (bitilip t.) 9 t.-ur (olturup t. êrdi) 75
- tut-** (<DLT *tut-* "catch, capture" CTD III, 201 <ET. *tut-* ED 451a; *tut-* BERTA, 2.115) I. tutmak, yakalamak t.-ay (kol t.) 64 t.-up (kol t.) 56 II. takip etmek t.-ayın ('uqbā

- yolın t.) 72
- tutaş-** (<tut- ‘tutmak’ -a-ş-; <Doğu T.^{Seng.} 169r10/§§113 *tutaş-* <Har. T.^{KE} 173v19/HS 187 *tutaş-*; Kıp. T.^{TZ} *tutaş-* KTS 285; Tef. 9a-28 *tutaş-* <DLT *tutuş-* <*tut-* CTD III, 202 <Uyg. T. *tutuş-* ED 462a; *tutuş-* <*tut-* OTWF II, 571; *tutuş-* “tutuşmak, kavgaya tutuşmak” <*tut-uş-* ÖZYETGİN, 685⁵⁸³; *tutaş-* “tutuşmak, güreş tutuşmak, tuş gelmek” <*tut-a-ş-* KAÇALİN, 1025) tutuşmak, yanmaya başlamak t.-tı 14
- tün** (<DLT *tün* CTD III, 204 <ET. *tün* ED 513a <Orh. T. *tün* [tün] TEKİN 2000, § 62 <AT. *tün TEKİN 1995, 185; *tün* “dün, gece” <*tū-n KAÇALİN, 1027) gece t. (yėti kün t.) 70
- tünekün** (<Doğu T.^{NM} *tünekün* “gece gündüz” ERASLAN 1996a, 466; ^{HM T 760a27} *tünekün* “dün, geçen gün” ABİK 2006, 359 <Har. T.^{KE} 178v21 *tünekün* “geçen gün” ATA 1997,
- 659, ^{Tef.54b-6} *tün takı kün* “gece ve gündüz”; Kıp. T.^{KF} *düne kün* “gece gündüz”, ^{CCTZ} *tüne* “dün, dünün gecesi”, ^{CC/KK} *tüne kün* “dünkü gün”, ^{IM} *tüne kün* “yarın, ertesi gün”, ^{KI} *tüne kün* “evvelki gece, akşam”, KTS 67, 287; *tün* (madde içi *tüne/tünekün*) ED 513a; *tünekün/ki* ABİK 2006, 153; → *dünegen, dünegün, düneğen, dünen, düneyin* DerS. IV, 1630; → *düney(i)n* GÜLENSOY I, 312) dün, geçen gün t. 9
- tüş** (<DLT *tüş* “dream” CTD III, 206 <AT. *tüş TEKİN 1995, 185; ²*tü:ş* (*d-*) “dream” ED 559a) düş, rüya t. 75
- tüş-** (<DLT *tüş-* CTD III, 206 <ET. *tüş-* ED 560a; *tüş-* BERTA, 2.116) I. konaklamak t.-er miz 44 t.-erler 43 t.-ti (taşka t.) 42 II. rastlamak, karşılaşmak t.-ti (uçray t.) 49
- U/’U**
- u** (<Far.) bağ. ve u. (āb u ʔa‘ām) 17, 32, 63, 70
- uçra-** (<Mo. *uçara-* LESSING II, 1325b; *uçra-* “rastlamak, tuş gelmek” <*uçra-* <Mo. *uçara-* KAÇALİN, 1030) rastlamak, karşılaşmak u.-y (u. tüş) 49
- ‘uqbā** (<Ar.) ahret ‘u. 72
- ur-** (<DLT *ūr-* ~ *ur-* CTD III, 54 <ET. *ur-* ED 194b <AT. **hūr-* TEKİN 1995, 179; *ur-* BERTA, 2.122; *ur-* <**hūr-* “vurmak” ÖZYETGİN,
- 699⁶⁰⁹) vurmak u.-dı (āh u.) 29, 54
- uşbu** (<uş+bu; Doğu T.^{Seng.} 76r4 *uşbu* <Har. T.^{NF} 21-9 *uşbu* <ET. *oşbu* ED 257a; <uş+bu ECKMANN, § 61) sf. bu u. 5, 13, 26, 77
- uzak** (<uza- ‘uzamak, uzaklaşmak’ -k; <DLT *uzak* <**uza-* “be long” CTD III, 57 <Uyg. T. *uzak* <*uza-* ED 283a; → *uza-* ED 281a) uzak u. 36 u. dur 35
- Ü**
- ümmet** (<Ar.) ümmet, bir peygambere inanıp bağlanan topluluk ü. i 76
- üzre** (<ET. *üz+re* ED 289b) e. üzere 37
- üç** (<DLT *üç* CTD III, 58 <ET. *üç* ED 18b) üç (3) ü. 55 ü. (ü. kēçe kündüz) 31

- vallāh** (<Ar.) “Allah için, Allah hakkı için” anlamında bir yemin sözü v. 16
- ya** e. ya; kuvvetlendirme edati
y. 1, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77
- yā** (<Ar.) ünl. ey!; seslenme ünlemi y. 35, 65
- yā** (<Ar.) bağ. ya...ya (da)... y. (yā...yā...) 28, 28
- yābān** (<Far. *beyābān* <*bī-āb-ān*; → T. *yaban* > Far. *yābān* ‘a desert’ TMEN II, 403; T. *yaban* [bi- > Ø] <Far. *biyābān* <OFar. *viyāpan* ‘uncultivated, desert; a desert’ EREN 437; *yaban* <OT. *yawa* (*yafa* ~ *yava*) ‘sıcak, kuytu (yer)’ (DLT)+n GÜLENSOY II, 1022) çöl, sahra, ıssız yer y. 53 y. a 22 y. din 48
- yād** (<Far.) hatırlama, anma y. in (y. kıl) 76
- yaqa** (<yaq- ‘yaklaşmak, yanaştırmak’ -a; <Har. T. ^{ME 91-5/2-3/113-1} *yaqa* “I. yaka, II. kıyı, kenar, III. yakın, bitişik” YÜCE, 200; → Har. T. ^{ME 2-3} *yaq-* II. “yanaştırmak” YÜCE, 200; <DLT *yaqa* CTD III, 215 <ET. ¹*yaka* “the edge, or border” <²*yaq-* “to approach, or be near” ED 898a <Orh. T. *yaqa* “yaka, uç, sınır” TEKİN 2000, 258; *yaqa* “yaka, elbise yakası” <*ya-k-a* ERASLAN 1999, 373) yaka, elbise yakası y. sın 8
- V**
- vü** (<Far.) bağ. ve v. (yazı v. *yābān*) 48
- Y**
- yalğuz** (<Doğu T. ^{Seng. 336v17} *yalğuz* §S 298 *yalğuz* ~ *yalınguz* <Har. T. ^{ME 10-8/} *yalğuz* <DLT *yalıngūs* <**yal-* “bare” (also see **ya-*); **ya-* “burn” CTD III, 208, 210, 211 <ET. *yalğuz* 926b; → *yalhu:s* ED 930b; *yalıñuz* <**yalıñ+öz* TEKİN Mak. II, 418; <*yalanğuz* “yalnız” <*yalıñğ+öz* KAÇALİN, 1036) yalnız, tek y. 27
- yalıñg** (<**yal-* ‘soymak, açmak’ -ıñg; <Doğu T. ^{Seng. 336v4} *yalanğ* §S 297-298 *yalanğ* ~ *yalıñg* <Har. T. ^{ME 169-2} *yalıñg* <DLT *yalıñg* <**yal-* CTD III, 210; <ET. *yalıñ* <²**yal-* ED 929b; *yalıñg* <*yalın-* “soymak, soyunmak” OTWF I, 338) çıplak y. (baş ayak y.) 23, 26
- yan** (<DLT *yān* CTD III, 212 <ET. *ya:n* ED 940a <AT. *yān TEKİN 1995, 177) yan, yan taraf y. inda 68
- yana** (<*yan-* ‘dönmek’ -a; <DLT *yana* <*yan-* “return” CTD III, 212 <ET. *yana* <*yan-* ED 943a <Orh. T. *yana* <*yan-a* <*yan-* “dönmek” TEKİN 2000, § 193; *yana* “yine, gayrı, tekrar, bir kere daha” <*yan-a* KAÇALİN, 1037) yine, tekrar y. 7, 16, 60
- yapaş-** (<*yap-* ‘örtmek, kapamak’ -a-ş-; <Doğu T. ^{Seng. 325v2-325v14} *yapuş-* ~ *yapış-* “çespiden” §S 289 *yapuş-* → ^{Abuş.180a} *yapuşkan* <*yapuş-*; <Har. T. ^{ME 85-4} *yapuş-* “yapışmak, tutmak” YÜCE 203; ^{KE 120r5} *yapuş-* ^{NF 45-15} *yapuş-* “yapışmak, sıkıca sarılmak” ATA 1998, 470; Kıp. T. *yabiş-* ~ *yapış-* ~ *yapuş-* ~ *yepiş-* “kavramak, yapışmak, bulaşmak”

- KTS 310 <DLT *yapuş-* <*yap-* CTD III, 214; <Uyg. T. *yapış-* <*yap-* ‘to adhere, stick’ ED 880b) yapışmak, bitişmek y.-tı 14
- yār-ān** (<Far. *yār* + *-ān*) dostlar y. lar 34, 38, 40, 45, 59, 71, 71, 71, 73 y. larığa 75
- yarat-** (<*yara-* ‘yaramak’ -t-; <DLT *yarat-* <*yara-* “suit; be permitted” CTD III, 216 <ET. *yarat-* <*yara-* ED 959b; *yarat-* “yaratmak” <**yara-t-* “yaratmak; uygun yapmak” ÖZYETGİN, 725₆₅₄) yaratmak y.-ğan (y. Hūdāy) 20
- yaş** (<DLT *yāş* “tear” CTD III, 218 <ET. *ya:ş* ED 975b <Orh. T. _{IB 17} *yāş* “yaş, taze” TEKİN 2000, § 45 <AT. **yāş* TEKİN 1995, 175) yaş, gözyaşı y. (kan y.) 66
- yaşar** (<*yaş+a-* ‘yaşında olmak’ -r; <Doğu T. _{SS 294} *yaşar* “üç yaşar, beş yaşar kēbi, kühen-sāl olmak” <Har. T. _{NF 289-7} *yaşar* “yaş, sürülen ömür, yaşında” ATA 1998, 474; Kıp T. _{IM} *yaşar* “yaşında, yaşamış” KTS 314; → <DLT *yāş* “greens; fresh” CTD III, 218 <ET. *ya:ş* ED 975b <Orh. T. _{KT K 2} *yāş* “yaş, ömür yaşı” TEKİN 2000, § 180 <AT. **yāş* TEKİN 1995, 48, 175) yaşında y. 1
- yaşur-** (<*yaş-* ‘gizlemek, saklamak’ -ur-; <DLT *yaşur-* <*yaş-* CTD III 218; *yaşur-* <*yaş-* ‘to hide’ ED 979b) gizlemek, saklamak y.-dı 55
- yazı** (<Har. T. _{KE 16v7} [*yābān*] *yazı* <DLT *yazı* <*yaz-* “untie” CTD III, 220; <ET. *yazı:* <*!yaz-* ED 984b) düzlük, ova y. 48, 53 y. da 23
- yé-** (<Doğu T. _{Seng. 352v23} *yé-* <Har. T. _{ME} ₁₃₇₋₅ *yé-* _{NF 146-12} *ye-* <DLT *ye-* CTD III, 221 <ET. *yé-* (?*d-*) ED 869b <Orh. T. *ye-* ~ *yi-* [*yé:-*] TEKİN 2000, § 55 <AT. **yé:-* TEKİN 1995, 182; *ye-* BERTA, 2.136) yemek, yemek yemek y. 32 y.-gil 35 y.-mes mēn 17, 32
- yél** (<Doğu T. _{Seng. 351v21} *yél* <Har. T. _{ME} ₃₋₂ *yél* _{NF 30-16} *yél* <DLT *yél* CTD III, 221 <ET. *!yé:l* “wind” ED 916b <AT. **yé:l* TEKİN 1995, 182) yel, rüzgâr y. (y. dēk) 76
- yème-** (<*yè-* ‘yemek’ -me-; → <DLT *ye-* CTD III, 221 <ET. *yé-* (?*d-*) ED 869b <Orh. T. *ye-* ~ *yi-* [*yé:-*] TEKİN 2000, § 55 <AT. **yé:-* TEKİN 1995, 182; *ye-* BERTA, 2.136) yememek y.-dim 70 y.-miş 63 y. -n 31 y.-senğ 36
- yêr** (<Doğu T. _{Seng. 349r21} *yêr* <Har. T. _{ME} _{2-7/NF 14-5} *yer* <DLT *yêr* CTD III, 223 <ET. *yé:r* ED 954a <Orh. T. *yer* ~ *yir* [*yêr*] TEKİN 2000, § 55) I. yer, zemin y. din 22, 61 y. ge 12, 21, 51 II. yer, bölüm y. ge 2
- yêr yüzi** (<*y(ê)r+yüz+i*; <Har. T. _{KE 4v13} *yer yüzi*; Kıp. T. _{HŞ 1418} *yir yüzi*) yeryüzü y. ni 4
- yêt-** (<Doğu T. _{Seng. 348r1} *yêt-* “resīden” <Har. T. _{ME 26-6} *yet-* _{NF 23-9} *yet-* <DLT *yet-* (Türk) *cet-* (Oğ-Kıp.) CTD III, 223 <Uyg. T. *!yêt-* “to overtake, catch up with” ED 884b; *yet-* BERTA, 2.137) yetişmek, ulaşmak, varma y.-e al 36 y.-ti 2
- yêti** (<Doğu T. _{Seng. 348v17-20-9} *yêti* ~ *yêtti* <Har. T. _{KE 3r17-29r8} *yêti* ~ *yêtti* _{NF 98-5-29-11} *yeti* ~ *yetti* <DLT *yetti* CTD III, 224 ; <ET. *yêtti:* (*yédđi:*) ED 886a <Orh. T. **yé:ti*; → *y(e)ti* ~ *yiti* ~ *yeti* (Yenisey) TEKİN 2000, § 56 <AT. **yé:ti* TEKİN 1995, 182) yedi (7) y. 1 y. (y. kün tün) 70 y. (y. kēçe kün) 63 y. (y. kēçe kündüz) 37
- yêtiş-** (<*yêt-* ‘yetmek, yetişmek’ -iş-; <Doğu T. _{Seng. 348r17} *yêtiş-* “resīden” <Har. T. _{KE 52v16} *yetiş-* <DLT *yetiş-* <*yet-* CTD III, 223 <Uyg. T.

- yėtiş-* <²*yét-* “to overtake, catch up with” ED 884b) *yetişmek*, ulaşmak, varmak
y.-se 43 y.-ti 26, 42
- yétküz-** (<*yét-* ‘yetmek, yetişmek’ -kü-; <Doğu T.^{Seng. 348r28} ~ *yétkü-* ~ *yétür-* ^{SS 310} *yitkü-* <Har. T.^{ME 26-2-9-7} *yetgür-* ~ *yetür-* ^{NF 415-4-29-4} *yetgür-* ~ *yetür-* <DLT *yetrül-* <**yetür-* <*yet-* CTD III, 223; <KB²¹⁶ *yetür-* <ET. *yétir-* ED 893a; *yétkü-* <*yét-kür-* DS 264a; ²*yétür-* <²*yét-* “to cause to arrive; to make sufficient” ED 893a; OTWF II, 755; *yétkü-* “yetiştirmek” <*yét-gür-* KAÇALİN, 1042; Özb. *yetkiz* ÖTİL I, 783; YUyg. *yetkü-* NECİP 464) ulaştırmak, yetiştirmek y.-ür 38
- yığla-** (<(y)ıg+la- <ıg+la-; <Doğu T.^{Seng. 350r8} *yığla-* <Har. T.^{ME 105-7} *yığla-* <DLT *ıgla-* ~ *yığla-* CTD III, 32, 225 <Uyg. T. *yığla-* ED 902b <AT. **ıgla-* TEKİN 1995, 175; → *ıgla-* <**ıg+la-* ED 85b; DS 218; OTWF II, 573; *ıgla-* ~ *yığla-* <**ıgı+la-* TEKİN Mak. I, 258; *yıglamak* “ağlamak” <*ıgla-*’dan /y/ önses türemesi ile ÖZÖNDER, 158; *yığla-* <*yıgı+la-* ERASLAN 1999, 334; *ıgla-* “ağlamak” <*ıgla-* <**hıgla-*, krş. Hal. *hıgla-* (WChal. 131) ÖZYETGİN, 470²¹¹; *yığla-* “ağlamak” <ıg+la- KAÇALİN, 1042) ağlamak y.-dı 8, 16, 20, 33, 60, 74 y.-p 11 y.-r 3, 69 y.-rlar 59
- yığlaş-** (<(y)ıg+la- <ıg+la- ‘ağlamak’ -ş-; <Doğu T.^{Seng. 350r23} *yığlaş-* <Har. T.^{ME 126-1} *yığlaş-* <DLT *ıglaş-* ~ *yığlaş-* <*ıgla-* ~ *yığla-* CTD III, 32, 225 <Uyg. T. *ıglaş-* <*ıgla-* ED 86a; DS 218; OTWF II, 573) (birlikte) ağlaşmak y.-tı 73
- yıkul-** (<yık- ‘yıkmaq’ -l-; <Doğu T.^{Seng. 350v21} *yıkul-* <Har. T.^{ME 159-4} *yıkul-* <DLT *yıkul-* <*yık-* CTD III, 227; *yıkul-* <*yık-* ED 902a) yıkılmak, yere düşmek, yere yığılmak y.-dı 11, 51
- yıraq** (<(y)ıra- ‘uzaklaşmak’ -k-; <Doğu T.^{Seng. 349r25} *yıraq* ~ *yıraq* ^{SS 311} *yıraq* <Har. T.^{ME 10-2} *yıraq* ^{NF 100-2-137-6} *ıraq* ~ *yıraq* <DLT *yıraq* <*yıra-* CTD III, 228 <Uyg. T. *ıraq* <*ıra-* ~ *yıra-k* ED 214a; → *ıra-* ~ *yıra-* <^y+*ıra-* ED 198a; (y)*ıra-k* OTWF I, 233; *yıraq* “ırak” <*hırā-k* KAÇALİN, 1043) uzak y. (y. yèr) 61
- yok** (<*yo- ‘yok olmak’ -k-; <DLT *yök* <*yo- “absent, etc.” CTD III, 227 <ET. *yo:k* ED 895b <Orh. T. *yo-k* <*yö-* “yok olmak, mevcut olmamak” TEKİN 2000, § 204 <AT. *yök TEKİN 1995, 47, 60, 116, 178; *yok* “yok” <*yö-k* KAÇALİN, 1043) yok, bulunmayan nesne veya kimse y. 13, 24, 47, 48
- yol** (<DLT *yöl* CTD III, 229 <ET. *yo:l* ED 917a <AT. *yöl TEKİN 1995, 178) yol y. 35, 37 y. da 36, 40 y. m (‘uqbā y.) 72 y. unğda 24
- yörü-** (<Doğu T.^{Abuş. 189a/Seng. 341v20} *yörü-* <Har. T.^{ME 124-3-7-4} *yöri-* ~ *yörü-* <DLT *yori-* CTD III, 231 <ET. *yori-* ED 957a <AT. **yöri-* TEKİN 1995, 179; *yür(i)*- BERTA, 2.147; *yürü-* “yürümek” <*yörü-* <*yöri-* <**yöri-* ÖZYETGİN, 759⁷²²; *yörü-* *yörü-* <*yori-* KAÇALİN, 1044) yürümek y.-dı 42 y.-gil 39 y.-r 3, 69 y.-r 3, 69 y.-r 3 (cüdā y.) 26 y.-r mèn 40 y.-r sèn 37
- yügür-** (<DLT *yügür-* CTD III, 236 <ET. *yügür-* ED 914b <Orh. T. *yügür-* “ko mak, akmak” TEKİN 2000,

<p>yürek (260; <i>yügür-</i> BERTA 2.145) koşmak y.-di 27, 42 y.-düm 53, 53, 70 y.-üp (yügrüp) 24, 48, 51 (<DLT <i>yürek</i> CTD III, 236 <Uyg. T. <i>yürek</i> ED 965a) yürek, kalp y. i (yüregi) 54</p>	<p>yüz (<DLT <i>yüz</i> “face” CTD III, 236 <ET. ²<i>yü:z</i> (<i>ñ-</i>) “the face” ED 983a <AT. <i>*yüz</i> TEKİN 1995, 186) yüz, çehre yüz y. i 25 y. ige 52 y. in 21, 22, 52 y. ini 12 y. leri 54 y. ni 51 y. üni (kâgaz y.) 11</p>
--	--

Z

<p>zārī (<Far. <i>zārīden</i>><i>zār+ī</i>) inleme, ağlama z. (z. kı1) 20</p>	<p>up wealth” STEINGASS 612b, 613a) zenginlik, varlık zerī kı1- zenginleşmek z. 76</p>
<p>zerī (<Far. <i>zer</i> + <i>ī</i>; <i>zar</i> “riches, wealth” <i>zar kashīden</i> “to hoard</p>	<p>zincir (<Far. <i>zencīr</i>) zincir z. 22</p>

Sonuç

1. Rusya Bilimler Akademisi Doğu Yazmaları Enstitüsü B 343 numarada kayıtlı, Doğu Türkçesiyle ve Arap harfleriyle yazılmış bir mecmuada 125^a-129^a yaprakları arasında yer alan Şems-i Asi’ye ait *Kışsa-ı Kūdek-nāme* adlı metnin çeviri yazısı, Türkiye Türkçesine aktarımı, gramatikal dizini ve sözlüğü hazırlanmış, çalışmanın sonuna ise yazmanın tıpkıbasımı eklenmiştir. Daha önce üzerinde çalışılmayan bu manzumenin yayımlanmasıyla hem ilgili olduğu Doğu Türk Yazı dili ve edebiyatı araştırmalarına hem de Yesevilik kültürü tarihi hakkında yapılacak yeni çalışmalara katkı sağlanmış oldu.

2. Özellikle çalışmanın *Dizin-Sözlük* bölümündeki bütün Türkçe sözcüklerin ses yapısı bakımından tarihi gelişimlerini ortaya koyabilmek amacıyla Eski ve Orta Türkçedeki biçimlerini gösterecek şekilde tanıklatma yoluna gidilmesi, dönem metnlerinin dizin kısmının hazırlanmasında tarihi Türk lehçeleriyle yapılacak karşılaştırmalı çalışmaların önemini bir kez daha ortaya koymuş ve Doğu Türkçesine ait karşılaştırmalı olarak hazırlanan dil malzemesinin bir kısmı araştırmacıların istifadesini sunulmuştur.

3. Tespit edebildiğimiz kadarıyla üzerinde yine ciddi bir araştırmanın yapılmadığı Yesevi şairi Şems-i Asi’nin hayatı ve kendisiyle ilgili bazı tartışmalı konular, eserleri ve eserlerinin nüshaları üzerinde durularak bu konuda yapılacak daha kapsamlı çalışmalara bir başlangıç olduğu düşüncesindeyiz. *Bakırgan* gibi yazma ve basma birçok nüshası bulunan eserde Şems-i Asi’nin hikmetlerinin bulunması, Hakîm Süleyman Ata ile birlikte çeşitli Türk coğrafyalarında asırlarca okunan ve bilinen bir Yesevi şairi olduğunu gösterirken bu değerini somut bir biçimde ortaya koyacak çalışmalar yapılmamıştır. Bu, söz konusu şairin hayatını, edebiyat ve tefekkür dünyasını olduğu kadar Yesevilik geleneğinin kültür tarihini de çeşitli yönlerden aydınlatacaktır.

4. Daha önce “*Kışsa-yı Kūdek-nāme*” adıyla Önal Kaya tarafından Yesevi şairlerinden Kul Süleyman’a ait bir eser yayımlanmıştır. İsim benzerliğine rağmen Kaya’nın çalıştığı bu eser, Şems-i Asi’nin bir başka eseri olarak gösterilen *Kışsa-ı Yetīm-nāme*’dir. Dolayısıyla Kaya tarafından “*Kışsa-yı Kūdek-nāme*” olarak yayımlanan bu eserin, Şems-i Asi’nin *Kışsa-ı Yetīm-nāme*’sine ait nüshalarından biri olduğu kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA:

- ALİŞİK, Gülşen S. “Yesevî Takipçisi Olarak Ubeydullâh Han”, *Türkbilig*, 2009, S. 18, s. 13-33.
- ARAT, Reşit Rahmeti, “Hakîm Ata”, *İA*, Cilt 5/1, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1993, s. 101-105.
- AYAN, Hüseyin, “Bir Şiir Mecmuasında Ahmet Yesevî”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 3, 1997, s. 79-84.
- BANARLI, Nihat Sami, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi Destanlar Devrinden Zamanımıza Kadar, Cilt 1, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1971.
- BLOCHET, Edgar, *Catalogue des manuscrits turcs*, Bd. II, Paris 1993.
- BODROGLİGETİ, A. J. E. *Hālîş’s Story of İbrāhîm: A Central Asian Islamic work in late Chagatay Turkic*, Leiden 1975.
- BOZKURT, Eshabil, *İshak Ata’nın Hadikatü’l-Ârifîn İsimli Eseri ve Tahlili (İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım)*, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2010.
- DEWEESE, Devin, “Hakim Ata”, *Encyclopaedia Iranica*, Volume XI, 2003, s. 573-574.
- DMITRIEVA, L. V., *Katalog Tyurkskih Rukopisey, İnstituta Vostokovedeniya Rossiyskoy Akademi Nauk*, İzdateliskay Firma Vostoçnay Literatura Ran, Moskova 2002.
- ERASLAN, Kemal, *Alî, Şîr Nevâyî, Nesâyimü’l-Mahabbe min Şemâyimi’l-Fütüvve*, TDK Yayınları, Ankara 1996a.
- ERASLAN, Kemal, *Mevlânâ Safiyü’l-dîn Neseb-nāme Tercümesi*, Yesevî Yayıncılık, İstanbul 1996b.
- HAKKUL, İbrahim, Seyfeddin Refiddin, Süleyman Bakırganıy: Bakırgan Kitabı, Yazuvçı Neşriyatı, Taşkent 1991.
- HOFMAN, H. F., *Turkish Literature A Bio-Bibliographical Survey*, Section III, part I: Authors, Utrecht 1969.
- KAHRAMAN, Ahmet, “Yeni Uygur Türkçesinde “Kin” Edatı”, *TEKE Dergisi*, Sayı 5/1, 2016, s. 135-144.

- KARA, Mustafa, “Hakîm Ata”, *DİA*, Cilt 15, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1997.
- KAYA, Önal, “Şems’in Hikmetleri ve Dil Özellikleri”, *Türkoloji Dergisi*, Cilt X, Sayı 1, Ankara 1992, s. 115-130.
- KAYA, Önal, “Süleymân Hakîm Ata Bakırğanı ve Şiirleri”, *Türk Dilleri Araştırmaları*, Sayı 8, İstanbul 1998, s. 73-209.
- KAYA, Önal, “Kul Süleyman’ın *Kışsa-yı Kūdek-nāme’si*”, *KÖK Araştırmalar*, Cilt II, Sayı 2 (Güz), Ankara 2000, s. 155-168.
- KORKMAZ, Zeynep, “Türkiye Türkçesinin ki Bağlacı ile ki Şüphe Edatı Arasındaki Yapı ve Görev Ayrılığı”, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar I*, TDK Yayınları, Ankara 2005, s. 620-624.
- KÖPRÜLÜ, Fuad, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1981.
- MAHMUD, Kaşgarlı, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi I*, Çev. Besim Atalay, TDK Yayınları, Ankara 1939.
- MAHMUDOVA, Samire, *Hazîni’nin Menbau’l-Ebhâr Fi Riyâzi’l- Ebrâr Adlı Eserinin Tahkik, Neşir ve Değerlendirmesi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2000.
- OKUYUCU, Cihan, *Hazîni, Cevâhirü’l-ebrâr min emvâci’l-bihâr*, Erciyes Üniversitesi Gevher Nesibe Tıp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Kayseri 1995.
- ÖZTÜRK, Rıdvan, *Uygur ve Özbek Türkçesinde Fiil*, TDK Yayınları, Ankara 1997.
- SAFÎ, Ali b. Hüseyin, *Reşahât ‘Aynü’l-ḥayât*, Çev. Ali Asgar Muniniyan, Tahran. 1356/1977.
- SEMENOV, A.A., *Sobranie vostoçnih rukopisey, Akademi Nauuk Uzbekskoy, SSSR, II*, Taşkent 1954.
- TAŞAĞIL, Ahmet, “Özkent”, *DİA*, Cilt 34, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2007.
- TEKCAN, Münevver, *Hakîm Ata ve Bakırğan Kitabı*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Konya 1997.
- TEKCAN, Münevver, “İmâm-ı Azam Ebû Hanife’nin Kıssası”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 15, Konya 2003, s. 121-168.
- TEKCAN, Münevver, “Hakîm Ata’nın Ahir Zaman Kitabı”, *bilig*, Sayı XXXVII, Ankara 2006, s. 36-56.
- TEKCAN, Münevver, *Hakîm Ata’nın Hz. Meryem Kitabı*, Beşir Kitabevi, İstanbul 2008.
- TOSUN, Necdet, “Yeseviliğin ilk dönemine ait bir risale: Mir’atu’l-kulub”, *İLAM Dergisi*, Sayı 2, 1997, s. 41-85.

- TOSUN, Necdet, “Yeseviyye”, *DİA*, Cilt 43, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2013.
- ŞUŞUD, Hasan Lutfi, *İslam Tasavvufunda Hâcegân Hanedanı*, Boğaziçi Yay., İstanbul. 1992.
- REFİUDDİN, Seyfuddin ve Hasan, Nadir, “Hazinî'nin *Câmiü'l-Mürşidîn* Adlı Eseri Hakkında”, *Tasavvuf Dergisi*, Sayı 12, Ankara 2004, s. 159-166.

Kısaltmalar ve İşaretler

1. Eser Adları Kısaltmaları (*Giriş* ve *Dizin* bölümlerindeki eserler)

- Abuş. El-luġatu'n-nevā'iyye ve'l-istişhādātu'l-caġatā'iyye, İstanbul 951 (Receb) [=1544 (Eylül)], 190 yaprak, Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi Kitapları 3264. sy. (*Abuşka Lugati* diye bilinen sözlüğün bu nüsha için M. Kaçalın'ın hazırladığı çalışma kullanılmıştır: *Niyazî, Nevâyî'nin Sözleri ve Çaġatayca Tanıklar*, TDK Yayınları, Ankara 2011).
- ABİK 2006 Ayşehan Deniz ABİK, *'Alî Şîr Nevâyî Hâmsetü'l-Mütehayyirîn Metin-Çeviri-Açıklamalar-Dizin*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2006.
- ARGUNŞAH, GÜNER, Mustafa ARGUNŞAH, Galip GÜNER, *Codex Cumanicus*, Kesit Yayınları, İstanbul 2015.
- ATA 1997 bk. KE.
- ATA 1998 bk. NF.
- BERTA Arpad BERTA, *Deverbale Wortbildung im Mittelkiptschakischen*, Wiesbaden 1996.
- CC *Codex Cumanicus*. bk. KTS.
- CTD III Robert DANKOFF, James KELLY, *Mahmūd al-Kāşyarî. Compendium of the Turkic Dialects (Dîwān Luyāt at-Turk) III*, Edited and Translated with Introduction and Indices by Robert Dankoff in collaboration with James Kelly, Harvard University, Cambridge 1985. Sources of Oriental Languages and Literatures 7, Turkish Sources VII.
- DerS. *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü I-XII*, TDK Yayınları, Ankara 1962-1982.
- DS V. M. NADALYAEV, D. M. NASİLOV vd. *Drevnet-yurkskiy Slovar*, Leningrad 1969.

- ECKMANN Janos ECKMANN, *Çağatayca El Kitabı*, Çev. Günay Karaağaç, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1988.
- ED Sir Gerard CLAUSON, *An Etimological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*, Oxford 1972.
- ERASLAN 1999 Kemal ERASLAN, *Mevlana Sekkaki Divanı*, TDK Yayınları, Ankara 1999.
- EREN Hasan EREN, *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Ankara 1999.
- GABAIN Annemarie von GABAIN, *Eski Türkçenin Grameri*, Çev. Mehmet Akalın, TDK Yayınları, Ankara 1988.
- GÜLENSOY I/II Tuncer GÜLENSOY, *Türkiye Türkçesindeki Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü I-II*, TDK Yayınları, Ankara 2007.
- HŞ Necmettin HACIEMİNOĞLU, *Kutb'un Husrev ü Şirin'i ve Dil Hususiyetleri*, TDK Yayınları, Ankara 2000.
- IB *İrk Bitig*. bk. TEKİN 2000.
- İM *İrşâdü'l-Mülûk Ve's-Selatîn*. bk. KTS.
- KAÇALİN 1990 Mustafa KAÇALİN, *Çiñgis Kağan Tarihi Çevirisi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1990.
- KB Reşit Rahmeti ARAT, *Kutadgu Bilig III: İndeks*, Haz. Kemal Eraslan, Osman Fikri Sertkaya ve Nuri Yüce, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1979.
- KE Aysu ATA, *Nâşirü'd-dîn Bin Burhânüd'dîn Rabguzî Kıyasü'l-Enbiyâ (Peygamberler Kıssaları) I Giriş-Metin-Tıpkıbasım, II Dizin*, TDK Yayınları, Ankara 1997.
- KF *Kitâb Fi'l-Fıkh*. bk. KTS.
- Kİ *Kitâbü'l-İdrâk Li-Lisâni'l-Etrâk*. bk. KTS.
- KK *El-Kavanînü'l-Küllîye Li-Zabti'l-Lugati't-Türkiyye*. bk. KTS.
- KORKMAZ Zeynep KORKMAZ, “uçun ~ üçün ~ için v.b. Çekim Edatlarının Yapısı Üzerine” *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1961*, Ankara 1988: 31-35.
- KOWALEWSKI J. E. KOWALEWSKI, *Mongol'sko-Russko-Frantsuzskiy Slovar' (Dictionnaire Mongol-Russe-Français) I-II-III*, Kazan 1983.

- KT K *Kül Tigin Yazıtı*, Kuzey yüzü. bk. TEKİN 2000 ve TEKİN 2006.
- KTS Recep TOPARLI, Hanifi VURAL vd. *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara 2003.
- LESSING II Ferdinand D. LESSING, *Moğolca-Türkçe Sözlük 2: O-C (Z)*, Çev. Günay Karaağaç, TDK Yayınları, Ankara 2003.
- ME Nuri YÜCE, *Mukaddimetü'l-Edeb Hıvârizm Türkçesi İle Tercümelî Şuşter Nüshası Giriş, Dil Özellikleri, Metin, İndeks*, TDK Yayınları, 2. baskı, Ankara 1993.
- NECİP Emir Necipoviç NECİP, *Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü*, Çev. İklil Kurban, TDK Yayınları, Ankara 1995.
- NF Aysu ATA, *Nehcü'l-Ferâdis Uşmağlarının Açık Yolu (Cennetlerin Açık Yolu) III Dizin-Sözlük*, TDK Yayınları, Ankara 1998.
- OTWF Marcel ERDAL, *Old Turkic Word Formation: A Functional Approach to the Lexicon, I-II*, Wiesbaden 1991.
- ÖTİL S. F. AKABİROV, T. A. ALİKULOV vd. *Özbek Tilining İzahli Lugati I-II*, Özbekistan SSR Fanlar Akademiyası A.S. Puşkin Namidagi Til ve Adabiyet İnstitutu, Moskova 1981.
- ÖZÖNDER F. Sema BARUTÇU ÖZÖNDER, *Alî Şîr Nevâyî Muḥâkemetü'l-Luğateyn İki Dilin Muhakemesi*, TDK Yayınları, Ankara 1996.
- ÖZYETGİN Melek ÖZYETGİN, *Ebū Ḥayyān Kitābu'l-İdrāk li Lisāni'l-Etrāk Fiil Tarihi-Karşılaştırmalı Bir Gramer ve Sözlük Denemesi*, Köksav Tengrim Türklük Bilgisi Araştırmaları Dizisi, Ankara 2001.
- Seng. Sir Gerard CLAUSON, *Sanglax, A Persian Guide to the Turkish Language by Muhammad Mehdī Xān*, (Faksimile Text with an Introduction and Indices by Sir Gerard CLAUSON), London 1960.
- SHAW Robert Barkley SHAW, *A Sketch Of The Turki Language As Spoken In Eastern Turkistan (Kashghar And Yarkand) Part II*, Baptist Mission Press, Calcutta 1880, 208s.
- STEINGASS Ferdinand STEINGASS, *Persian-English Dictionary*, London 1892.

- ŞS Şeyh Süleymân Efendi-i Özbekî el-Buḥārî, *Luğat-i Çagatay ve Türkî-i 'Osmânî*, İstanbul [rümî] 1298, [hicrî] 1300 (1882): *Türk Dilleri Araştırmaları*, Cilt 13, İstanbul 2003.
- TA Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî bk. KTS.
- Tef. A. K. BOROVKOV, *Orta Asya'da Bulunmuş Bir Kur'an Tefsirinin Söz Varlığı (XII.-XIII. Yüzyıllar)*, Çev. Halil İbrahim Usta, Ebülfez Amanoğlu, TDK Yayınları, Ankara 2002.
- TEKİN 1995 Talat TEKİN, *Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler*, Simurg Yayınları, 2. baskı, Ankara 1995.
- TEKİN 2000 Talat TEKİN, *Orhon Türkçesi Grameri*, Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi, Ankara 2000.
- TEKİN, Mak. II Talat TEKİN, *Makaleler II: Tarihi Türk Yazı Dilleri*, Öcü Kitap, Ankara 2004.
- TMEN Gerhard DOERFER, *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen I-IV*, Wiesbaden 1963-1975.
- TUNA 1972 Osman N. TUNA, "Osmanlıcada Moğolca ödünç kelimeler", *Türkiyat Mecmuası*, İstanbul 1972, Cilt XVII: 209-258.
- TZ Et-Tuhfetü'z-Zekiyye Fi'l-Lugati't-Türkiyye. bk. KTS.
- VeeWT Martti RÄSÄNEN, *Versuch eines etymologischen Wörterbuch der Türksprachen*, Helsinki 1969.
- WChal. Gerhard DOERFER, Semih TEZCAN, *Wörterbuch des Chaladsch (Dialekt von Charrab)*, BOH XXVI, Budapest 1980.
- Yenisey Yzt. *Yenisey Yazıtları*. bk. TEKİN 2000.
- Yenisey Yzt._{Tuva I} *Yenisey Yazıtları: I. Tuva Yazıtı* (II. Bay-Bulun). bk. TEKİN 2000: 235.
- Yenisey Yzt._{Uyuk-Turan} *Yenisey Yazıtları: Uyuk-Turan Yazıtı*. bk. TEKİN 2000: 230.
- Yenisey Yzt._{Elegest I} *Yenisey Yazıtları: I. Elegest Yazıtı*. bk. TEKİN 2000: 231.
- YÜCE bk. ME.

2. Sözcük Kısaltmaları

Ar.	Arapça.	Kıp. T.	Kıpçak Türkçesi.
bk.	bakınız.	mec.	mecaz anlamı
BN	Biblioteca Nationala	Mo.	Moğolca.
Doğu	T. Doğu Türkçesi.	Orh. T.	Orhun Türkçesi.
e.	edat.	ö.i.	özel isim.
ET.	Eski Türkçe.	sf.	sıfat.
Far.	Farsça.	T.	Türkçe.
Har. T.	Harezmi Türkçesi.	ünl.	ünlem.
IOM	Institute of Oriental Manuscripts	zf.	zarf.
		zm.	zamir.

İşaretler

- + İsim kökü ve gövdelerini gösterir.
- Fiil kökü ve gövdelerini gösterir.
- * Nazari biçimleri gösterir.
- // Fonem ve morfem parantezi.
- < Bu biçimden gelir, bir dilden başka bir dile geçiş.
- > Bu biçime gider.
- <> “Çevirili yazılı Metin”de onarılan ya da eklenen yeri gösterir.
- [ ] “Çevirili yazılı Metin”de yaprak ve a, b yüzlerini; Türkiye Türkçesine aktarılan kısımları ayırmak için kullanılmıştır.
- ~ Değişken biçimi gösterir.
- Karşılaştırılması gereken biçim ve anlamları gösterir.
- Ø Düşen veya eriyen ses ya da ses birliğini gösterir.
- § Paragraf veya madde başı işaretini gösterir.

VI. Tıpkıbasım (Rusya Bilimler Akademisi Doğu Yazmalar Enstitüsü (IOM) B 343 Nu. 125^a-129^a)

